

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՈՒՅՐԵՐԸ

Ինչո՞ւ է աշունն այսօր թախծոտ Հայաստանում: Ասում են՝ աշունը ամենուր է թախծոտ: Բայց ոչ մի տեղ չեն հանդիպել այսպիսի աշնան, այսպիսի թախիծի, որ թանձրացած լինի մթնոլորտի մեջ, ոչ մի տեղ չեն զգացել, որ թախիծը բույր ունենա: Իսկ Հայաստանում թախիծը բույր ունի, և այդ բույրը մեզ հասնում է ամենուր, ամենուր: Մլլացող խաշամից է թախիծը բուրում: Մի ժամանակ ինձ թվում էր, թե միայն գյուղերի վրա է կախված թախիծի այդ բույրը, ուր մարդիկ կրակի են տալիս իրենց ծառերը մերկացրած խաշամը: Խաշամը դժվար է այրվում, և որպես կանոն կարճ բռնկումից հետո սկսում է մլլալ, և թախիծի բույրով ներկում մթնոլորտը:

Ամեն անգամ, երբ ծառերի տակ խաշամ է հայտնվում, Հայաստանը, ողջ Հայաստանը պատվում է մլլացող խաշամի բույրով, թախիծի բույրով: Հիմա աշուն է, և եթե դուք Հայաստանում եք՝ երեկոյան աղջամուղջին դուրս եկեք պատշգամբ կամ բակ, և ձեր մարմինը կլցվի թախիծի բույրով, մլլացող խաշամի բույրով: Բայց չէ, դա մլլացող խաշամի բույրը չէ, դա թախիծի բույրն է, որ արթնանում է ամեն անգամ, երբ ծառերի տակ խաշամ է հայտնվում: Թե չէ՝ ո՞վ է խաշամ այրում Երևանի կենտրոնում: Կամ գուցե խաշամն ինքը մլլում է աշնանային թախիծից: Մլլացող խաշամը թախիծի բույր ունի:

Մա աշնան բույրն է, Հայաստանի աշնան բույրը:

Հայաստանն ինքը բույր ունի, ավելի ճիշտ՝ բույրեր: Երեք մեծ բույրերի համադրում է Հայաստանը, և փակ աչքերով ու ականջներով աշխարհը շրջելիս կարող ես ասել՝ հասարակ Հայաստան, թե դեռ ոչ: Հայաստանը ճանաչելի կդառնա իր բույրով:

Այդ երեքից մեկը մլլացող խաշամի բույրն է՝ թախծոտ ու հաշիճի նման թմրեցնող: Մա Հայաստանում ապրող մարդկանց, մեր հոգիների բույրն է: Մա չի նշանակում, թե Հայաստանում մարդիկ մեղամտալի են: Ուղղակի այստեղ հոգիները, մարդկանց հոգիները հազարամյակներով մլլում են խաշամի նման երկինքը պատելով թախիծի բույրով: Եվ ծխի հետ տարածվող այդ բույրը ջերմության ու եռանդի է վերածվում միայն երբ բռնկվում է խաշամը: Դուք տեսե՛լ էք, թե ինչ է տեղի ունենում, երբ բռնկվում է խաշամը: Հնարավոր չէ մարել այդ կրակը: Խաշամը երկար, շատ երկար կարող է մլլալ, անասելի երկար: Բայց երբեմն վերջնականորեն բռնկվելու համար նրան քամի է հարկավոր, մի փոքրիկ քամի: Իսկ մինչ այդ խաշամը մլլում է՝ թախծոտ ու հաշիճի նման թմրեցնող, և թախիծի տարածվող այդ բույրը վկայությունն է այն բանի, որ կրակ կա նրա մեջ, կենդանի է նրա խորքում կրակը: Եվ այդ կրակի բորբոքումն է, որ մթնոլորտը մաքրում է թախիծի բույրից...

Դա, ուրեմն, Հայաստանի առաջին բույրն է՝ մլլացող խաշամի բույրը:

Հաջորդը խորովածի բույրն է, որ դարձյալ երեկոյան աղջամուղջին կարելի է զգալ Հայաստանի ցանկացած անկյունում՝ բնակելի թե անմարդաբնակ: Այս բույրով առնականությունը հայտարարում է իր գոյությունը մասին, զծում է իր սահմանները:

Այսպես բուրում ենք մենք, այսպես բուրում են մեր հայրերն ու որդիները, այսպես բուրում է մեր առնականությունը, մեր խիզախությունը, մեր ուղղամտությունն ու քաջությունը: Այսպես բուրում են Հայաստանի տղամարդիկ...

Հաջորդը, ամենանուրբն ու սիրելին՝ լավաշի բույրն է, թարմ լավաշի, թոնրատնից դուրս չբերված ու թոնրի մեջ հասունացող լավաշի բույրը: Մա Հայաստանի կանանց բույրն է. արբունքի ու կանացիության, մայրության ու կանացի սիրո բուրը դրսևորումների բույրը: Այսպես բուրում են մեր մայրերը՝ մեր հայրերի սիրած կանայք, այսպես բուրում են մեր սիրելի կանայք: Այսպես բուրում են նաև մեր դուստրերը, որ մեր կանանց ու մայրերի պես զավակներ են ծնելու խաշամի պես թախծոտ ու բռնկուն մեք երկրի համար:

Հայաստանում, գիտե՛ք, սերն էլ բույր ունի. սերը բուրում է թարմ լավաշի մեջ փաթաթած տաք խորովածի պես...

Նիկոլ ՓՍՇԻՆՅԱՆ
«Երկրի հակառակ կողմը» վեպից

«Եթե կան այդ երեք հենասյուները՝ կա ազգը, եթե չկան, ապա ազգը կա՛մ կաղում է, կա՛մ փլվում է». Լևոն ԶԱՎԱԽՅԱՆ

Լևոն Զավախյանը մեր օրերում ամենաշատ ընթերցվող գրողներից է: Ծնունդով լուռեցի արձակագիրն իրեն համարում է Թումանյանի շարունակողը՝ շեշտելով, որ Երևանին նայում է Թումանյանի աչքերով՝ լուռեցու աչքերով:

Լ. Զավախյանը 2019 թվականին արժանացել է ՀՀ նախագահի մրցանակին «Օնկան ծերին» գրքի համար, 2017 թվականին արժանացել է Մովսես Խորենացու մեդալի, 2010 թվականին «Զիրվա» պատմվածքի համար ստացել է խաղաղություն և հանդուրժողականություն տարածելու համար մրցանակ Ադրբեյջանի «հանդուրժողական կենտրոնի» կողմից:

Գրողը շուտով կմոտենա 70-ին. իր ապրած տարիների, իր ստեղծագործությունների, հայրենիքի՝ անցյալի, ներկայի ու ապագայի մասին նրա հետ գրուցեցիկը Վերնիսաժի հարկատվությանը: Ի դեպ, Լ. Զավախյանը Վերնիսաժում է աշխատում շուրջ քառորդ դար և, ինչպես ինքն է ասում՝ երեսից արծաթն է ծախում, տակից՝ պատմվածքները, և այն ամենին չի համարում Եսթետիկ վայր, այլ սոցիալական տառապանքից ծնված հրամայական:

– **Պարոն Զավախյան շուտով կլրանա Ձեր 70-ամյակը, Ձեր կյանքում ականատես եք եղել հասարակարգերի փոփոխության,**

ապրել եք հայրենիքի անկախության բերրի րանքը, ի՞նչ կարևոր շրջադարձեր են եղել, որոնք ազդել են, փոխել են սերունդների արժեհավասարը:

– Գրողի համար երանելի ժամանակաշրջան են ապրել, որովհետև մի ակնթարթում, մի քանի տարիներում, տասնամյակներում կյանքը սրբնաթաց առաջ գնաց, և մենք տեսանք այնպիսի բաներ, որ հարյուրամյակներում չէինք տեսել. տեսանք Մովսեսական Միություն, Հայաստանի անկախություն, նոր կարգեր, և դա, իհարկե, մեծ փոփոխություններ բերեց մարդկանց մեջ, սոցիալական համակարգում: Իսկ գրողի համար բավականին մեծ փոփոխություն էր: Ես, օրինակ, չէի լինի այս մակարդակի գրող, որ եղա:

Ես իմ գրվածքները կարող էի վերնագրել նաև Էսպես պատմությունը ըստ Լևոն Զավախյանի. իմ ամեն պատվածքի պլոտեն իր ժամանակաշրջանն է թելադրել:

Ահռելի բան տեսանք:

– **Խոսենք Ձեր պատմվածքների ու պատմվածքների հերոսների մասին: Ծաբաթվա մի քանի օրեր լինում եք Վերնիսաժում, սա յուրատպի միջավայր է, որտեղ ամենատարբեր մարդիկ են լինում: Արդյոք նաև այստեղի՞ց եք քաղում Ձեր գործերի հերոսներին:**

– Իսկական գրողը կամ պետք է շրջագայի աշխարհով, կամ աշխարհը պիտի պտտվի իր շուրջը: Իմ բախտից՝ աշխարհն է իմ շուրջը պտտվում. ես մի այնպիսի գրող եմ, որ իմ մեղրը մեղրաճանձի նման ստեղծում եմ բազմաթիվ ծաղիկների նեկտարից, ու քանի որ տարբեր մարդիկ են իմ շուրջը լինում՝ աշխարհի տարբեր կողմերից, նրանցից ես բանահավաքչություն եմ անում, նրանցից է ստեղծվում իմ պատմվածքների խորիսկը:

Ես այստեղ մի պահ եմ ուզում առանձնացնել. Գիտեք, իմ վերջին մրցանակը պատահական չէր, որ Հովհաննես Թումանյանի 150-ամյակի տարում եղավ, ինչ-որ տեղ ես ինձ այդ մարդու գործի շարունակողն եմ համարում: Ինձ համարում են Թումանյանի «շկոլայի» արտահայտությունը, քանի որ ես Երևանը և գյուղը նայում եմ Թումանյանի աչքերով:

– **Մեր օրերի հերոսն ո՞վ է.**

– Հիմա հերոս բառն ինձ համար բավականին արխայիկ է հնչում՝ կտրիճների ժամանակաշրջանն անցել է: Մեր օրերի հերոսն արժանապատիվ քաղաքացին է, որն ապրում է հասարակության ցավերով և առաջընթացով:

Ինձ համար իսկական հերոսն ապրող,

30

արարող մարդն է, իսկ հերոսի կերպարը, որը միշտ մեզ ուղեկցել է, սոսկ քարոզչական հնարք է մարդակնց գոմբիացնելու համար:

- Ինչպե՞ս եք վերաբերվում ժամանակակից հայ գրականությանը, նորօրյա գրողներին, նրանց կերտած կերպարներին:

- Կյանքում շատ բան է փոխվել, բայց գրականությունը, դժբախտաբար, մնացել է նույնը, ժամանակին համընթաց չի գնում: Թեկուզ ամենախոշոր գրողներն են Տոլստոյը, Դոստոևսկին, Բալզակը, Դյուման և այլք, բայց հիմա ո՞նց կարելի է նրանց նման գրել. այն ժամանակ հեռուստատեսություն, համացանց չի եղել, ինչ-որ տեղ նրանք պուժետային բաներ են գրել մարդկանց հաճելի ժամանց պարզելու համար:

Հիմա կյանքը փոխվել է: Կյանքին հարի՛ր գրելաճճը պիտի փոխվի:

- Վերջին աղմկահարույց իրադարձություններին էլ անդրադառնա՞նք. որպես մտավորական, գրող՝ ի՞նչ կարծիք ունեք՝ բուհերի ոչ մասնագիտական ֆակուլտետներում հայոց լեզուն պե՞տք է պարտադիր ուսուցանվի, թե՞ ըստ հայեցողության:

- Ուրե՛մ, խոշոր երկրներն այդ պրոբլեմը չունեն. Նիկոլ Փաշինյանը համեմատում է Հարվարդի համալսարանի, Մորբոնի, Քեմբրիջի հետ, և այլն. Նրանք այդ պրոբլեմը չունեն, իսկ մենք ունենք:

Աշխարհի առումով երկու պրոբլեմ կա. մի դեպքում՝ ընթանում է գլոբալիզացիայի ճանապարհով մարդակենտրոն պետության

ստեղծում, մյուս դեպքում՝ ազգային ուժեղ պետականության ստեղծման ճանապարհով:

Հիմա եթե մենք էլ մարդակենտրոն երկրի ճանապարհով գնանք, ոտքի տակ կկորչենք, որպես ազգ կասիմիլյացվենք, կվերանանք, կայրճենք:

Մենք պարտադրված ենք գնալ մեր ազգային պետությունը ստեղծելու ճանապարհով, իսկ դրա համար մեր Մահմանադրությամբ ամրագրված է, որ մեր պետական լեզուն հայերենն է, ըստ այդմ էլ հայոց լեզվի ուսուցումը պիտի պարտադիր լինի համալսարաններում, ինստիտուտներում...

Հետո թյուր կարծիք կա, թե խոշոր երկրները գնում են գլոբալիզացիայի ճանապարհով. Թրամփը վերջերս հայտարարեց, որ ԱՄՆ-ը պիտի մեծ ազգային ամուր պետականություն ստեղծի: Այսինքն, արդեն խոշոր երկրներում էլ են կարևորում ազգային պետականության ստեղծումը: Բսկ մեզ նման փոքր երկրներում պարտադրված ենք մեր ազգային պետականությանը տեր դառնալ, ինչի համար անհրաժեշտ է և՛ մայրենիի, և՛ գրականության, և՛ հայ ժողովրդի պատմության ուսուցանումը:

Պատկանական ասում է՝ ինչ հենապյուների վրա է ստեղծվում ազգը. Ազգը մայրենի լեզուն է, հայրենի դավանանքն է կրոնը, և ազգի գաղափարախոսությունը, որն արտահայտվում է ազգի պատմությունով: Եթե կան այդ երեք հենապյուները կա ազգը, եթե չկան, ապա ազգը կա մ կաղում է, կա մ փլվում է:

- Այսօր շատերն ահազանգում են, որ կա ազգային ինքնության, ազգային արժեհամակարգի պահպանման խնդիր, համա՛մի՛տ եք արդյոք: Նշեցի՞ք, որ շատ պե-

տություններ գնում են գլոբալիզացիայի ճանապարհով, արդյո՞ք Հայաստանը հիմա այդ ուղին է բռնել, և եթե այո՝ կմարսի՞ մշակութային այն վերածնունդը, որոնք հիմա կարծեք թե պարտադրվում են, և ինչի՞ կհանգեցնի այն՝ հաշվի առնելով, որ Հայաստանը փոքր պետություն է:

- Աշխարհը կմարսի, բայց հայ ժողովուրդը, եթե ուզում ենք հայ մասնք, չի մարսի, խոշոր պետություններն ինչո՞ւ են հատկապես Իրանի վրա այդպես զրգոված, որովհետև ֆունդամենտալ ազգային երկիր է:

Մարդու իրավունքների անվան տակ ԼԳԲՏ-ն է հանդես գալիս, քարոզվում է նրանց ազատությունը, և այլն: Մենք ավանդապաշտ երկիր ենք, ընտանիք սիրող երկիր ենք, ընտանիքաստեղծ երկիր ենք, ընտանիքը որքան ամուր է, այնքան պետությունն է ամուր:

Ես բան չեմ ասում, որ Մել Դալուզյանին պաշտպանում են, և այլն, իր իրավունքն է, մենք ոչինչ չենք ասում, կարող է իր սեռն էլ փոխի, կյանքն էլ փոխի, ո՞վ է նրան կաշտում, որ Նիկոլ Փաշինյանն իր պաշտպանության տակ է առնում, մենք ուրիշ բանին ենք դեմ. մենք այդ ամենը քարոզելու դեմ ենք:

- Պարոն Զավախյան, սա Ձեր երազա՞ծ Հայաստանն է:

- Ո՛չ, Բմ երազած Հայաստանը պիտի գա ու, Չարենցի խոսքերով ասած՝ մտնի «համաշխարհային Սոփարկում»:

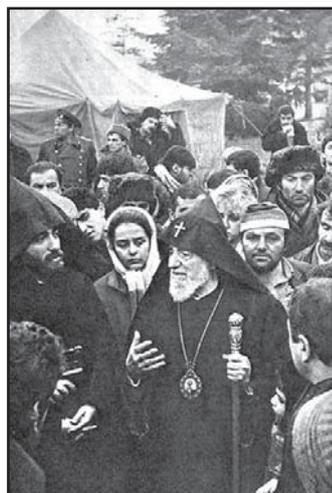
Հայաստանը դեռ «չոչեչոչ» է առաջ գնում, Ես ուզում եմ հավատալ, որ կգա ժամանակը Հայաստանը յոթմորճանոց քայլերով առաջ կգնա, և դա իսկապես կլինի մեր քայլը:

Չարուհի ԴԻԼՆՅԱՆ

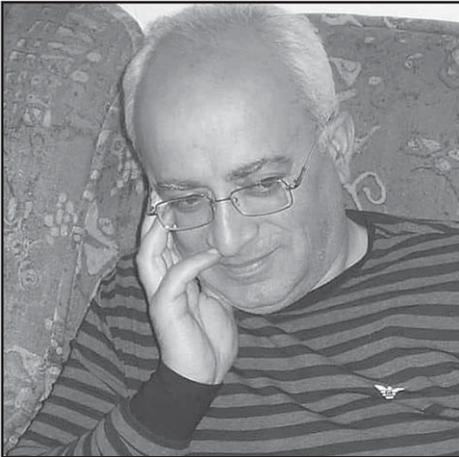

ԶՍՊԻԱՑՈՂ ՎԵՐՔԵՐ

7.XII.1988 թ. երբ ողջ աշխարհը մեր կողքին էր

Ափսոսում եմ, որ մեծացա...

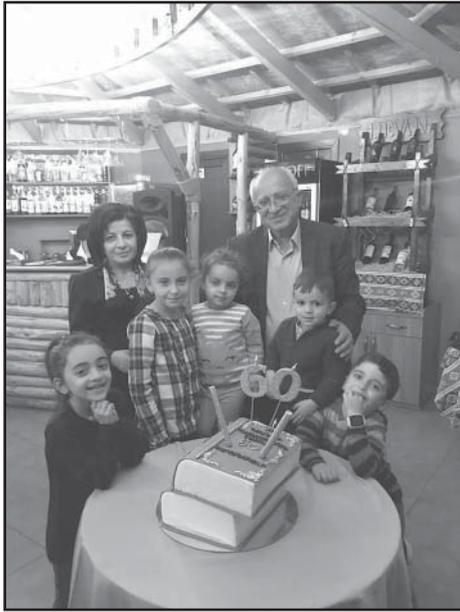

Հիշողությունը մարդու ապրածի իրական արձագանքն է, իսկ երազանքը՝ չապրածի: Եվ ապրած ու չապրած տարիներն էլ ընդամենը կյանք են կոչվում, որ հաճելի ակընթաքներով ոչ միայն հիշում ու հրճվում ենք ապրածի, այլ նաև մի քիչ էլ մխիթարվում չապրածի համար:

Այսօր այդ զգացումներով ու հաճելի հիշողություններով է իր ծննդյան վեց տասնամյակը դիմավորում Պապ Հայրապետյանը: Մարդ, ով իր անցած գնացած ու ներկա օրերի մեջ երբեք չի ափսոսում, որ ապրել է այսպես, այսպես համեստ ու հարգալից, որ շրջապատը, ընկերները, ծանոթ բարեկամները, բոլոր բոլորը իր մասին խոսում են միայն գովեստով, խոսում են ու ընդունում, որ իրենց կողքին Մարդ է մեծացել, հասակ առել:

Հիշողություններ, հիշողություններ ապրած օրերի մասին: Հիշողություններ, որ նրան տանում են անցյալի հեռուները ու բերում այսօրը, այս պահը, երբ նա մտովի շրջվում ու նայում է իր անցած ճանապարհին ու ինքն իրեն հարց տալիս, արդյո՞ք ճիշտ են ապրել, արդյո՞ք ճանապարհը, որ անցել են, եղել է պարզ ու մաքուր, շիտակ ու անբիծ... Արդյո՞ք...

Հիշողություններ, հիշողություններ, որ նրան կրկին մտովի իր ծննդավայր են տանում՝ Ջովաբեր՝ հայրական տուն: Այստեղ, Ջանգվի այս խաղաղ ափին, որտեղ գարունները պեկոծուն ջուրը դուրս է գալիս ափերից, իսկ ամռանը բարկ արեւի տակ ցամաքում ու մի բարակ-բարակ առու է դառնում, 1959 թ. հոկտեմբերի 25-ին որմնադիր Կույբիշի ընտանիքում արու գավակ ծնվեց: Հայրական Պարոյր պապը նրան Պապ անվանակոչեց: Այսօր մեր թագավորների ճանապարհով թող գնա ու կյանքում մեծ մարդ դառնա: Ուրախությունը ափետափ լցվել էր Կույբիշի ընտանիքում: Գյուղում նա մեծ հարգանք էր վայելում: Ամեն մեկի նոր կառուցվող բնակարանի ամխտի մասնակիցն էր նա: Քեֆ, ուրախություն, որ ծով-ծով տալով՝ տնից տուն էր անցնում: Մեծացավ Պապը ու նրա մանկության օրերն այստեղ՝ այս գետի ափերին անցան: Հետո իր հիշողությունների մատյանում այդ մասին նա կգրառի: «Գետը ձգում էր ինձ՝ դեռ մանկության օրերին: Երբ գյուղում էի՝ հասակակիցներիս հետ ամեն օր էի այնտեղ լինում, իսկ հետո արդեն ոչ միայն կարոտ

եր, այլեւ՝ հիվանդության նման մի բան ու ափսոսումի ցավ:

Անտառ չունեինք, մեր ջրային տարածություն կոչված այդ նվազ գետակն էր մեզ շարունակ ձգում, որը ձնհալի վարարմանն էր ինքնահավանորեն ահագնանում, մնացած ժամանակ առանց կոշիկ հանելու կարող էինք անցնել՝ քարից քար քայլ օգտելով, իսկ ամենախոր տեղը ծնկներս չէր ծածկում: Գետում ձկներ շատ կային ու մեր մայկաները ցանցեր արած՝ երեխայական չարածճիություններով մեկ-մեկ ձուկ էինք բռնում:

Բնության այլ հրապուրանքներից գուրկ էինք: Երկու կողմից հարեան բնակավայրերն էին կպած, դիմացի դաշտավայրում գյուղացիների եւ կլտնտեսության հողերն էին, գյուղացիները հիմնականում կարտոֆիլ էին ցանում: Բնություն չէր, որը գուրկ էինք գյուղի թիկունքից՝ վերջին տներին միջից բարձրացող ու մինչեւ Հրազդան քաղաք տարածվող լեռն սարահարթում, առանց մի հատիկ ծառի ու թփի, միայն քարերով ծածկված լանջերով (խոտի փոխարեն քար էր աճում), տափարակի ցորենի արտերով, որոնք իրարից անջատվում էին լայն, խամրականաչ թմբերով ու հանած քարերի կոյտաշարերով: Չորս-հինգ տարեկանից սարահարթը մեզ համար հարազատ վայր էր, ամառ թե ձմեռ այստեղ էինք: Ֆուտբոլի փոքր դաշտ էինք սարքել: Չմռանն էլ սառած գետակի ողորկ, ոլոր-մոլոր ժապավենի վրա էինք ժամանակ անցկացնում՝ հնարովի հոկեյ խաղալով:

Մանկության տարիներին ծյունն առատ էր, քար չէր երեսում: Սահում էինք ամեն ինչով, որ հնարավոր էր ճարել կամ հարմարեցնել, խանութի եւ ինքնաշեն դահուկներով ու սահնակներով, սովորաբար ու հաստ պարկով, պայտասակով եւ առանց որեւէ բանի:

Ա՜խ, ինչքան են կարոտել այդ ժամանակները, երբ չէինք մտածում ոչ մի բանի մասին, մեզ միայն հետաքրքրում էր այն, թե ինչ խաղանք ու ինչպես զվարճանանք: Երբ չէինք ճանաչում ինքներս մեզ ու շրջապա-

տող աշխարհը տեսնում էինք պայծառ գույներով, վառ երանգներով:

Ափսոս, որ մենք էլ երբեք չենք կարող վերադառնալ, չենք կարող գտնել հետադարձ ճանապարհ դեպի մանկություն, էլ երբեք չենք զգա այն ամենը, ինչ զգացել ենք մանուկ ժամանակ: Կյանքն այսպիսին է, ժամանակն անցնում է ու ամեն ինչ փոխվում է, փոխվում ենք մենք ու մեր շրջապատը, մեծանում ենք, փոխվում է մեր մտածելակերպը, ամեն ինչին սկսում ենք այլ հայացքով նայել, առաջ են գալիս շատ հարցեր, որոնց պատասխանները շատ հաճախ չենք էլ գտնում:

Թեեւ վաղուց ծուլվել են քաղաքի շտապօգնության կայանքին, բայց միեւնոյն է՝ սիրտս գյուղի ժամացույցով է աշխատում. մի գարմացեք՝ ցերեկն արեւին են նայում, գիշերը՝ լուսնին, ու դա ուրիշ կենսառիթմ է: Գյուղում միայն սա չէ, որ ուրիշ է...

Գյուղում գույներն են ուրիշ՝ քո երկինքն ամենակապույտն է, կանաչն՝ ամենականաչը, օդն ամենաթափանցիկն է, ջուրն՝ ամենազուլալը... Երեւի մանկությանն աչքերով են նայում, դրանից է...

Գյուղում համն ու հոտն է ուրիշ՝ թե կերած-խմածի, թե խոսք ու զրույցի...

Գյուղում երեխեքն են ուրիշ, մարդիկ են ուրիշ, պարզ, միամիտ, հավատացող: Գյուղի ընկերներս էլ են ուրիշ, երբ իրար հետ ենք, աշխարհին ու իրար դեռ մեր մանկությանն աչքերով ենք նայում՝ ճիշտ ու սխալը սահմաններ ունեն ու դրանց միջեւ փիլիսոփայական միջակայքեր չկան...

Գյուղում դեռ պահպանվող լիքը «ուրիշ» բաներ կան... Գյուղում խոտերի մեջ պառկող, երկնքին նայող մանկությունն է ուրիշ, աստղերից ժպտացող երազանքն է ուրիշ... թաղի երեխեքի հետ, առանց թուլտվության դաշտ թռնողի, սարի գագաթ բարձրացողի ազատության ընկալումն է ուրիշ, հողը ոտքերի տակ կամ ափերի մեջ տորոածի Հայրենիքն է ուրիշ...

Հիշում են դարոց գնալու իմ առաջին օրը, իմ առաջին ուսուցչուհի ընկեր Դուխիկ Գեւորգյանին, հիշում են, երբ իմ ձեռքը բռնեց ու դասարան տարավ...»

Հետո դարոց ու դարոցական միամիտ օրեր: Լավ էր սովորում ու առանձնանում էր իր հասակակիցներից: Ափսոս... Տասներկու տարեկան էր, երբ դժբախտ պատահարից մահացավ հայրը: Չմեռ էր, բուք ու սառնամանիք: Թափորը տնից մինչև գերեզմանոց էր ձգվում: Մեկիկ, մե-

50

Կիկ հիշում է այդ օրերը, սիրտը լցվում է: Ընտանիքը որբացավ: Մանկան ուրախությունը լցվեց արցունքներով ու մի վայրկյանում աշխարհն ասես շուռ եկավ: Ընտանիքում չորս երեխաներ էին՝ Ալվարդը, Գրիշան եւ Ծաղիկը, ինքը միջնեկն էր ու ծանրությունը իր բաժին չափով ծանրացավ նաեւ նրա ուսերին: Հարկավոր էր թեւ ու թիկունք լինել այրի մորը՝ Բավականին, ուն աշխարհի չափ սիրում էր ու աշխարհի չափ հարգում: Իսկ հիմա՝ առավել եւս եւ իր բոլոր հաջողությունների համար նրան է պարտական...

– Մայրս, իմ մայրը – ասում է, – աշխարհում նրանից քանկ ու նվիրական որեւէ այլ բան չկա: Ես ինձ համար եւ մայր է եղել, եւ հայր: Կյանքում ոչինչ չի խնայել մեզ համար: Կոթոթյուն, ուսում:

Իսկ մայրը: Մոր համար բոլոր երեխաները հավասար են ու նրանց հավասարաչափ սիրում է: Բայց այսօրը քանի որ Պապի օրն է, նա ասում է.

– 1977 թ. 33 շրջանավարտ տվեց Ջովաբերի նորաբաց միջնակարգ դպրոցը եւ այդ 33-ի մեջ միակ երջանիկը նա էր, որ կարողացավ բուհ ընդունվել: Ճանապարհը նրան տարավ Երեւանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետ: Այն ժամանակ այդ ֆակուլտետը ընդունվելը շատերի երազանքն էր: Մեկ տեղի համար 25 հոգի էր պայքարում:

Այդ օրերի մասին նա այսօր անափ կարոտով է հիշում, հատիկ առ հատիկ ապրում պահի ուրախությունն ու թախիծը, երբ համալսարանի պատին փակցրած բուհ ընդունվածների ցուցակում իր անունը տեսավ: Հիշում է մոր արցունքախառն անափ ուրախությունը, երբ իմացավ, որ տղան ուսանող է դարձել:

Ի՞նչը կարող է փոխարինել ուսանողական մեկը մյուսից հետաքրքրություններով լեցուն տարիներին, անջնջելի տպավորություններին ու երբեք չխանդող հիշողություններին: Գրքի նկատմամբ մեծ սեր ուներ: Պատմում է, որ ճանապարհածախսի եւ Երեւանում մնալու զումարը տնտեսում էր, այլ խնայողություններ անում ու դրանով գիրք գնում՝ հիմնականում պատմական թեմաներով:

– Ամեն շաբաթ երկու-երեք գիրք էի գնում: Իսկ երբ բուհն ավարտեցի՝ արդեն գրքերի հաստափոր գրադարակներ ունեի:

Ավարտեց բուհը՝ երեք ամիս զինվորական ծառայություն եւ ապա՝ աշխատանք: Ընտրեց լրագրողի մասնագիտությունը ու այսպես իրաչափ տված գրիչին ու թղթին՝ նա քայլեց ու քայլում է արդեն շուրջ երեքուկես տասնամյակ:

– Ամեն ինչ պատահականորեն ստացվեց ու երբեք մտքովս չէր անցնի, որ պետք է աշխատեմ շրջանային «Սեւան» թերթում: Իմացա, որ աշխատանքի տեղ կա: Դիմեցի՝ 1982 թվականն էր, ամռան մի օր: Փորձնական հողված գրեցի: Խմբագիրը հավանեց: Հաջողությամբ հաղթահարեցի փորձաշրջանը եւ դարձա «Սեւան» շրջանային թերթի գրական աշխատող:

Խմբագիրը՝ խիստ ու իր աշխատանքի մեջ հմուտ լրագրող երջանկահիշատակ Սուրեն Սուրադյանյանը, երիտասարդ տղայի մեջ տեսավ այն ամենը, որ անհրաժեշտ էր թերթում աշխատելու համար՝ գրելու եւ ստեղծագործելու ծիրք, պատասխանատվություն վստահված գործի նկատմամբ, աշխատասիրություն: Ժամանակի խստապահանջ ղեկավարությունը իր աշխատանքներում շատ էր կարեւորում թերթի գործունեությունը, լրագրողի աշխատանքը:

– Դժվար աշխատանք էր՝ անչափ պատասխանատու: Քո աշխատանքը մի քանի կողմից մանրադիտակի տակ էր եւ սխալվելը կարող էր ծակատագրական

խմբագիրը հավանեց նյութ: Թերթը տավելուց հետո մի աղմուկ-աղաղակ շրջավերտի գործկոմում: Ժողկրթբաժնի վարիչը գործկոմի նախագահին մոտ մարդ էր՝ եկել էր ու դժգոհել: Ես ինձ եմ պնդում, նրանք՝ իրենցը: Բայց... Խնդիր դրվեց ինձ աշխատանքից ազատել: Դե ես՝ սկսնակ լրագրող եւ գյուղից քաղաք եկած երիտասարդ, ո՞վ էի ժամանակի «ամենագորեղ» ղեկավարության առաջ: Բարեբախտաբար խմբագիրը ինձ «տեղ» կանգնեց ու բավարարվեցին նկատողությունով: Սա իմ առաջին եւ վերջին աշխատանքային նկատողությունը եղավ, որը նաեւ ինձ համար կյանքի դաս դարձավ: Հետո, տարիներ հետո ես ու ինձ աշխատանքից ազատել ցանկացող գործկոմի նախագահը՝ երջանկահիշատակ Գագիկ Պողոսյանը լավ ընկերներ դարձանք եւ կատակով էինք հիշում այդ օրը:

...1985-ին նրան հրավիրում են արդեն կոմերիտական աշխատանքի, սկզբում բաժնի վարիչ, ապա՝ ընտրվում է շրջկոմի քարտուղար եւ առաջին քարտուղար:

– Կոմերիտական աշխատանքն ինձ շատ բան տվեց: Ես ավելի մոտիկից ճանաչեցի Սեւանը և սեւանցուն, Սեւանի երիտասարդությանը, այն տղաներին, որ հետո հեղափոխության, Արցախյան գոյամարտի մի մասնիկը պետք է դառնային: Շփում ամենատարբեր տարիքի մարդկանց հետ, ճանաչում ու հարգանք: Հետո կուսակցական աշխատանք, ապա նորից «Սեւան» թերթի խմբագրություն, 1996 թ.՝ աշխատանք նորաստեղծ Գեղարքունիքի մարզպետարանում: Սակայն Սեւանը նրան

լինել: Բայց փառք Աստծո դիմացա: Հիշում եմ նաեւ աշխատանքային առաջին նկատողությունս, որ ստացա խմբագրից: Ուղղակի զավեշտի նմանվող մի բան էր: Ավանդույթ էր. ուսումնական տարվա սկզբին ստուգում էինք դպրոցների վիճակը՝ թե ինչպես են կատարվել շինվերանորոգման աշխատանքները: Դպրոցներից մեկում որակի խնդիր նկատեցի: Եկա ու գրեցի:

ծգում էր ու 1997 թ. նա վերադառնում է հարազատ քաղաք եւ նշանակվում քաղաքապետարանի լրատվության բաժնի վարիչ: 1998 թվականն էր: Ծանր ժամանակներ էին տպագիր մամուլի համար: Չկար ֆինանսավորում: Անցման ծանր ժամանակին զոհ գնացին քաղաքային եւ շրջանային

60

բազմաթիվ թերթեր: «Սեւան»-ը միակ համայնքային թերթն էր Գեղարքունիքի, հարեւան Տավուշի եւ Կոտայքի մարզերում, որ շարունակում էր տպագրվել:

– Մեր թերթի գլխավոր խմբագիրը՝ իմ կողմից շատ հարգված եւ սիրված լրագրող Արծվիկ Գրիգորյանը մեկնեց Ռուսաստան՝ արտագնա աշխատանքի: Չկար մեկը, որ համձն առներ դեկավարելու խմբագրությունը: Այն ժամանակվա քաղաքապետ Աշոտ Ալեքսանյանի կարգադրությամբ խմբագրի պարտականությունների կատարումը դրոշմեց ինձ վրա: Երկու աշխատանքի համատեղումն անչափ ծանր էր: Երկմտում էի եւ այդ պայքարում առաջնությունը տվեցի թերթին եւ նշանակվեցի գլխավոր խմբագիր, որտեղ եմ մինչեւ այսօր:

Պապ Յայրապետյանի գլխավորությամբ հետագա տարիները դարձան թերթի վերելքի եւ ինքնահաստատման տարիներ: «Սեւան»-ը ոչ միայն մնաց, պահպանվեց, այլև դարձավ համրապետության առաջատար մարզային-համայնքային թերթերից մեկը եւ սկսեց հավասարը հավասարի հետ քայլել: Բազմաթիվ դրամաշնորհներ, որին արժանացավ «Սեւան»-ը ու նրա խմբագիրը, պատվոգրեր եւ շնորհակալագրեր, մըրցանակներ, որ այսօր զարդարում են գլխավոր խմբագրի աշխատասենյակի մի անկյունը՝ ստացված միջազգային եւ տեղական ամենահեղինակավոր կազմակերպությունների կողմից: Երկու տասնյակի հասնող որակավորման դասընթացներ, ուղեւորություններ եվրոպական մի շարք երկրներ, ԱՄՆ: Հատկապես վերջինը շատ է տպավորվել Պապ Յայրապետյանի հիշողությունում եւ որի մասին նա հիացմունքով է խոսում:

– Շփումը ամերիկահայ համայնքի հետ ինձ բերեց այն համոզման, որ հայը միայն այստեղի հայը չէ: Հայաստանն ու հայը ամենուր են եւ աշխարհի ամեն մի անկյունում, որտեղ մի հայ կա՝ կա նաեւ մի փոքրիկ Հայաստան: Մեկամայա ուղեւորությունը ԱՄՆ նաեւ ինձ

գործի առումով շատ բան տվեց: Ես հասկացա, որ գործ ունեմ լուրջ եւ պատասխանատու մի բնագավառի հետ, որտեղ ես ասելիք ունեմ եւ անցնելու ճանապարհ:

Ու անցավ: Անցավ հաստատականորեն, վճռականորեն՝ անդավաճան իր սկզբունքներից եւ որդեգրած աշխատանքից:

– Ինձ՝ իմ կուլեզաներից մեկը մի առիթով հարցրեց, թե ո՞րն է իմ աշխատանքային երկարակեցության գաղտնիքը՝ նկատի ունենալով, որ ես արդեն 4-րդ քաղաքապետի հետ եմ աշխատում եւ բոլորի հետ էլ բարիդրացիական հարաբերություններ եմ ունեցել: Մի պահ մտորեցի, հետո գտա պատասխանը, որ կարծես նրան բավարարեց.

եթե դու ճշմարտության կողմնակիցն ես եւ ատում ես այն՝ ինչը կա իրականում ու նաեւ մարդկային հարաբերություններում պարզ ես, անկեղծ, անմիջական, դիմացինը հասկանում է քեզ եւ խնդիրներ չեն առաջանում:

Այսպիսին է նա ամենուրեք՝ շրջապատում, ընկերական միջավայրում, գործընկերների մոտ, այն տասնյակ կազմակերպությունների դեկավարների հետ հարաբերություններում, որոնց հետ նա աշխատում է եւ որոնց օգնությամբ կարողանում է պահել եւ տպագրել թերթը:

Եվ ոչ միայն այս: Օգտագործելով իր լայն կապերը՝ նա համագործակցելով միջազգային միջառք կազմակերպությունների հետ՝ կարողանում է իր նպաստը բերել Սեւանին ու նրա գյուղերին: Ահավասիկ. «Հայ դպրոց» հիմնադրամը, որի կենտրոնակայանը Լոս Անջելեսում է: Հիմնադրամի տնօրենը՝ Մոնիկա Տեր Գրիգորյանը, փոխտնօրենը՝ Մարալ Անջարգուլյանը Պապ Յայրապետյանի համար հարազատ մարդիկ են եւ նրանց ուժերն օգտագործելով՝ հաջողվել է նորացնել Սեւանի եւ հարակից գյուղերի մի շարք մանկապարտեզների եւ դպրոցների գույքը:

– Աշխատանքում կա՞ չիրականացված երազանք, – հարցնում եմ հոբեյարին:

Մի պահ սրտնեղվում է չարածի համար, որ բնավ էլ իրենից կախված չէ:

– Երբ խմբագիր դարձա, իմ առջեւ նպատակ էի դրել ավելացնել բաժանորդների թիվը, որը հնարավորություն կտար ավելացնել թերթի պարբերականությունը եւ թվաքանակը: Ցավոք, դա ինձ մասամբ հաջողվեց...

Նա իրեն ճշտասիկ է համարում, որ պարել է այս կյանքով, որ նվիրվել է այս գործին: Երջանիկ է իր կնոջ՝ Ժաննայի հետ, երջանիկ է իր ընտանիքով՝ երեք երեխաներով՝ Արմանով, Դավիթով, Հայարփիով և նրանց ընտանիքներով: Երանք բոլորն էլ բարձրագույն կրթություն ունեն, բարձրագույն են երջանիկ պապին արդեն հինգ թռռիկ են պարգեւել:

Այսպես պարում է նա ու այսպես շարունակում գրել իր կենսագրությունը՝ մաքուր, անաղարտ:

Խոսք Րաֆֆու գերեզմանի վրա

Ճապոնացիների մեջ մի գեղեցիկ սովորություն կա, որ դիմում են իրենց մեռած գործիչների հոգիներին, ինչպես կենդանի մարդկանց: Հետևելով էս գեղեցիկ սովորությանը, էսօր Հայոց Գրողների Ընկերության անունից ես դիմում եմ Րաֆֆու հոգուն:

Անմահ հոգի՛, որ հայի բազմադարյան տառապանքով ու նրա լավ ապագայի կարոտով լցված՝ քո տաղանդի կախարդական ուժով դուրս կանչեցիր անցյալի մութից ու ապագայի անհայտությունից հրապուրիչ պատկերներ ու հերոսական դեմքեր ու նրանցով վառեցիր, ոգևորեցիր վիստերին, որ տկարներիս համարձակություն ներշնչեցիր ու դրկեցիր հզորների դեմ նահատակության արյունով լվանալու և սրբելու ստրկության արտասուքը, որ անհազատություն տվիր հայ ժողովրդի հոգուն և ուղղեցիր նրան դեպի ազատագրության ճանապարհը, էսօր եկել եմք քո գերեզմանի վրա դնելու թարմ ծաղիկների հետ և մեր ցավերը, որ միշտ ժառանգում են թարմ, և մեր գգացմունքները, որ համակված

են քո շնչով ու հիշատակով: Եկել ենք քո գերեզմանի վրա օրհնելու և փառաբանելու քո տված անհազատությունը, էն ճանապարհը, որ ցույց տվիր և էն նահատակների շարքերը, որ գնացին քո ցույց տված ճանապարհով:

Անհանգիստ հոգի՛, անշուշտ այժմ դու սավառում ես էն դժբախտ աշխարհի երկնքում, որ քո մահից 25 տարի հետո դարձյալ մի անգամ ավելի մեծ թափով ու սարսափով բարձրացել են հույզերն ու հույսերը, և թերևս հեռու չի օրը, երբ մենք կկարողանանք կրկին գալ քո շիրմի վրա ու կանչել. – Արդեն կատարված է քո իղձը, ո՞վ անհանգիստ հոգի, ընդմիշտ վերացած ու վերջացած են էնքան արյուններ, էնքան կոտորած, և «ամեն կողմից պանդուխտ հայագրիչ դիմում են իրենց սիրուն հայրենիք...»: Արդեն կատարված է հայ ժողովրդի ազատագրության մեծ գործը, հանված է նա հին դժոխքից, ապահով է անվերջ կոտորածներից ու հանգիստ անլուր հալածանքներից, դու էլ հանգստացիր քո հավիտենական կայանում, ո՞վ անհանգիստ հոգի:

Հովհաննես ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ, 1913.

Երգարվեստին նվիրված հայուհին

Գեղեցիկ երգի կատարումը լսել են մի քանի տարի առաջ, երբ նա դեռ երաժշտական քոլեջի ուսանողուհի էր: Երգը Հայաստանին էր նվիրված, կատարումն էլ անթերի էր:

Այսօր Գեղեցիկ էվոյանը Կալուգա քաղաքի «Melody» նորաստեղծ երաժշտական ստուդիայի հիմնադիրներից է, որը գործում է 2019 թվականի հունվարից: Երգի նկատմամբ սերը, իր աշխատասիրությունը երիտասարդ մանկավարժ երաժշտի շուրջ հավաքել են երեխաների ու մեծահասակների, որոնց համար երգարվեստին նվիրվելն ամեն ինչից վեր է: Երբ շնորհաշատ հայուհուն հարցրեցի, թե ինչպես է համատեղում կրթության (այժմ սովորում է Մոսկվայի մշակույթի պետական ինստիտուտի ակադեմիական վոկալի բաժնում) և երգեցողության դասավանդման գործը, նա համեստորեն պատասխանեց, որ սիրով է այդ ամենն անում: Նա նաև Կալուգայի պետական ֆիլիարմոնիայի երգչախմբի անդամ է:

Քեզ բարի երթ, սիրելի Գեղեցիկ: Թող իրականանան քո բոլոր երազանքները, իսկ երազանքները հեշտ են իրականանում, երբ բնությունից քեզ տրված շնորհներն անմնացորդ վերադարձում են...

Տաթևիկ ՆԵՐՍՅԱՆ,
 հայոց լեզվի և գրականության ուսուցչուհի

Ստամբուլում տեղադրվել է Կոմիտասի հուշարձանը

Պոլստ հայոց պատրիարքարանի բակում տեղադրվել է հայ մեծ երաժիշտ, մանկավարժ և խմբավար Կոմիտասի հուշարձանը:

«Հուշարձանի բացումը կատարվել է պատրիարքական տեղապահ Սահակ Եպիսկոպոս Մաշայանի հովանու ներքո, իսկ հովանավորն է Սարգիս Գյուլեկչը: Կոմիտասի հուշարձանի հեղինակը պոլսահայ քանդակագործ Էրոլ Սարաֆյանն է: Նա հուշարձանի բացմանը խոսել է Կոմիտասի դերի և իր կատարած աշխատանքի մասին», – ասված է տեղեկատվության մեջ:

Նշենք, որ իր կյանքի որոշ շրջան Կոմիտասը գործել է Պոլսում, ստեղծել «Գուսան» հանրահայտ երգչախումբը, որը մեծ դեր ունեցել պոլսահայության կյանքում:

1915 թ. Օսմանյան Թուրքիայի կազմակերպած և իրագործած Հայոց ցեղասպանությունը ողբերգականորեն ընդհատում է հանճարեղ երաժշտի գործունեությունը: Պոլսահայ մտավորականների հետ նա ևս ձերբակալվում և արտրվում է: Որոշ ժամանակ անց, ամերիկյան դեսպան Մորգենթաուի միջնորդությամբ, Կոմիտասին արտրից հետ են ուղարկում, սակայն ապրած արհավիրքի հետևանքով նա կորցնում է հոգեկան հավասարակշռությունը և դադարում ստեղծագործել: 1916-1919 թթ. Կոմիտասը գտնվել է Կ. Պոլսի Շիշլի թաղամասի հոգեբուժարանում: Գյանքի վերջին 16 տարիներն անցել են Փարիզի Վիլ-Էվրար և Վիլ-ժուիֆ արվարձանների բուժական հաստատություններում:

Կոմիտաս վարդապետը վախճանվել է 1935 թ. հոկտեմբերի 22-ին Փարիզում: Մեկ տարի անց նրա աճյունը տեղափոխվել է Երևան և ամփոփվել հայ մշակույթի գործիչների պանթեոնում, որը ներկայում կրում է Կոմիտասի անունը:

«Ի սկզբանե մի կարեւոր բան կա, մենք Կոմիտասին ճիշտ չենք վերաբերվում, նրան համարում ենք գեղեցիկ երգ, նոտա, հանճար, տաղանդ, բայց Կոմիտասն առաջնահերթ ինքնություն է...»

Նա մեր կենդանի հոգեւոր հայելին դարձավ, ինքը եկավ մեզ դարձի բերելու, արժեհամակարգին վերադառնալու: Մինչև այժմ չեմ տեսել մի նախագիծ, որով ինքնությանն են անդրադառնում, ներկայացնում են, թե ով էր Կոմիտասն ընդհանրապես:

Կոմիտասը մահացել է Փարիզի ամենաաղքատիկ, ամենահետաժամաց, ամենացածրակարգ հոգեբուժարանում, փայտյա կոշիկից դուրս ցցված ժանգոտ մեխից ստացած արյան վարակից... Սա ազգի դատավճիռ է... Սրա մասին է պետք խոսել, թե մենք ոնց ենք մեր հանճարին վերաբերվում՝ ունենալով բազում միլիարդատերեր, կապիտալիստներ, որոնցից երբեք մեկը չհետաքրքրվեց որտեղ է, ինչպես է Կոմիտասը: Այս վերաբերմունքի մասին Նժդեհը Արքիմեդի մասին իր իմաստախոսություններից մեկում ասում է, որ Արքիմեդին սպանող հասարակությունն ամլացավ և այլևս Արքիմեդներ չծնեց... Պետք է շնորհակալ լինենք, որ չամլացանք, ու այդ ամենից հետո Խաչատրյան ու Տերտերյան ունեցանք, այլ կոմպոզիտորներ... Որովհետեւ երբ ազգը որպես հոգեւոր միավոր մահանում է, իբրեւ կենսաբանական տեսակ մահացած է...

Այնպես որ, Կոմիտասին ու Նժդեհին հերքելով, մենք մեզ ներսից ենք սպանում:

Գագիկ ԳԻՆՍՅԱՆ

Հռոմոսի վանքն է, Աշոտ Գ Ողորմած արքայի տապանաքարը: Հռոմոսը Բագրատունիների տոհմական տապանատունն է, հայկական Սեն Դենին

Բագրատունյաց Հայաստանի արքայից արքա (շահնշահ) Աշոտ Գ Ողորմածի գերեզմանը Անիի մոտ գտնվող Հռոմոսի վանական համալիրում: Հայ գրողներ Հովհաննես ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ ու Ավետիք ԻՍԱՀԱԿՅԱՆԸ Հայոց թագավորի գերեզմանի մոտ, հնագույն հայկական մայրաքաղաք Անիի պեղումների ժամանակ (1901 թ.)

Ավետիք ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ ԱՆԻ

Այստեղ երկնել են նախնիներդ իմ,
Դարձել է այստեղ նյութը գաղափար,
Հագել է այստեղ երազը մարմին,
Չքնաղ երազը, որ չունի կոպար:
Անի՛, դու չես լուկ հողեղեն մի գանձ,
Դո՛ւ, ինքդ ես ոգին – մի ողջ ժողովուրդ,
Ամեն ձև այստեղ ոճ է գերազանց,
Ամեն ինչ այստեղ – իմաստ ու խորհուրդ:
Ես հոգուս աչքով՝ անցած ու ներկա
Վիճակդ եմ տեսնում՝ հենված մի սյունի,
Որ մարտնչելով դարեր ոտընկա,
Մեռնում է կանգնած, եթե մահ ունի:
Սաղավարտակիր, ձեռքիս տեգ ու նետ,
Կանգնել եմ բարձր բուրգիդ կատարին,
Ոստանիկներիդ, ռամիկներիդ հետ
Լսում ենք վառված սեգ զորավարին:
Տափաստաններից, խուժանը վայրագ
Հորդել է, եկել – հեղեղ զայրագին,
Ուզում է, Անի՛, ընկճել լուծի տակ
Քո ստեղծագործ, թևավոր ոգին:
Խաժամուժ, խուժան՝ անծայր, անքանակ,
Դարեր խուժում են – խժոյուժ, խոլարշավ,
Ճըչում խրժածայն, դնում են բանակ
Քո ցորենաշատ դաշտերում անբավ:
Եվ որոտում է շեփորը ռազմի,
Կռվում ենք մտած արյուն ու քրտինք,
Դարեր կռվում ենք ատամ ատամի,
Մեռնում ենք կանգնած, եթե մահ ունինք...
Քո հին թշնամին, Անի՛, չե՞ս տեսնում,
Խուժել է նորից քո դաշտերի մեջ,
Բայց վառվում է դեռ մեր ակութներում
Հինավուրց ուխտի կրակը անշեջ:
Դո՛ւ, հին դրոշակ, դո՛ւ, բազին փառքի,
Հենվել եմ նորից քո անմահ սյունին.
Եվ սպասում եմ, և դարեր ոտքի
Քո իրավաբեր շեփորիդ ձայնին...

Ռ
Մ
Փ
Մ
Ե
Լ
Պ
Տ
Կ
Ա
Ն
Ն
Յ
Ը

ՀԱՅ ԵՎ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ (հատվածներ)

Ո՞վ է հայը. մի՞թե նա է, որ խոսում է հայ լեզվով,
Եվ կամ՝ որի մակնունը հանգում է ՅԱՆ մասնիկով,
Որ ուտում է ամենայն օր ճաշին տուլմա ու փլավ,
Կամ՝ պարծանոք միշտ հագնում է հայի գոյակ ու հալավ:

Թե դու հայ ես՝ հայությունդ պիտի հարգես անպատճառ,
Հայաստանը պիտի լինի հուսո աստղը քեզ համար.
Օտարիներ դու մի ատիլ, մի էլ սիրիլ կուրորեն,
Բայց դու հայի օգուտները միշտ վեր դասե ամենեն:

Դու պատրա՞ստ ես թողնել կայքդ, ծնողք, եղբարք սիրական
Սիրելվույդ տեղ կրծքիդ սեղմել միշտ մահառիթ իրացան.
Դու պատրա՞ստ ես անվախ երթալ թշնամիի սուրի դեմ,
Սարսափելի մահիդ տեսնել դու կարո՞ղ ես ծաղրադեմ:
Այդ ժամանակ քեզ Հայ կասես:

ՁՅՈՒՆԸ

«Ախ, ինչո՞ւ – ինչո՞ւ կուզա պաղ ձյունը,
Նորից ամիսներ պիտ մնամ տունը,
Տեսնելու չեմ ես կանաչ ծառ, արոտ,
Հոտոտ ծաղիկեն պիտ մնամ կարոտ»:
– Ձյունը որ կուզա երկնքեն ի վար,
Իմացի՛ր, մեծ բախտ է մարդուս համար,
Վերմակի պես տաք կծածկե գետին,
Որ բույսի արմատը դիմանա ցրտին.
Նա հողին կուտա հյութ, պարարտություն,
Դաշտին ու արտին մեծ առատություն:
Մի՛ տրտնջալ, մա՛րդ, դու բնութենեն,
Թե տաք և թե ցուրտ՝ մեզ միշտ օգուտ են:

Հովհաննես ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

ՄԵՐ ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻՆ

Երանի՛ եր ձեզ, գովված երգիչներ,
Դուք երգում էիք վաղ առավոտյան,
Երբոր երազներն ապրում էին դեռ,
Ոսկի երազներն հայի փրկության:

Ձեր թարմ երգերում կար մի հայրենիք,
Խրո՞խտ, վեհապա՛նծ, թեպետև գերի,
Եվ ձեր քընարի ձայներն երջանիկ՝
Լիքը հըրճվանքով գալոց օրերի:

Ա՛խ, նա հոշոտվեց մեր աչքի առջև
Եվ մեր ըզգայուն սըրտերն իրեն հետ,
Ոսկի երազներ՝ միրածի նըման՝
Մեր անապատում չըբացան անհետ:

Եվ մենք խորտակված մեր կյանքի ծեղից,
Անհույս ու դալուկ, ճակատներըս ցած,
Ընկնում է քընար մեր մատաղ ձեռքից,
Ընկնում են սըրտից և՛ երգ, և՛ աստված:

«ՈՒՆՏԱԳԻՐԸ ԱՐՈՐԴՅԱՑ» ՀԱՅՈՑ ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉ ԼԵՉՈՒՆ ԲԱՑԱՐՁԱԿ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Մեր Ազգի հոգեւոր եղեռնը շարունակվում է և դեռ կշարունակվի այնքան ժամանակ, մինչև որ մենք վերականգնենք մեր զգացողության մեջ Հայոց Լեզուն որպես Ազգային Խորհուրդների Համակարգ և դրանով Ազգի սերունդների զգացողության մեջ հաստատենք այն որպես ազգային ներքին գենետիկական որակ:

Լեզու բառի մեջ էջ (ԱՋ) արմատն է, որը նշանակում է ծագում, սերում, արյունակցություն: Ըստ այդմ, Լեզուն նույնանում է Ազգին:

Ազգային Լեզուն, Ազգի ներքին գենետիկական որակ է: Ի նչ է Հայոց Լեզուն Հայի համար: Թե Արարչածին է Ազգն Արմենական, ապա Աստվածաշունչ է Հայոց Լեզուն: Աստվածային ծագում ունի նա: Այն Արարչից է գալիս: Եվ մեր նախահայր Արին Հայր Արայից իր արյան հետ ժառանգել է նաև Հայոց Լեզուն որպես իր հոգեւոր էություն: Եվ այդ Լեզվով են Արիները տարածվել աշխարհով մեկ և բազմաթիվ Արի Ազգեր ձևավորել: Այդ նույն Լեզուն են Հայր Արայից ժառանգել նաև բոլոր Աստվածները: Եվ Աստվածների հետ միայն Հայոց Աստվածաշունչ Լեզվով կարող ենք խոսել: Հայոց Աստվածաշունչ Լեզուն ազգային բացարձակ խորհուրդների համակարգ է: Հայ Ազգը, որպես բնական որակ, ի սկզբանե հարաբերվել է իր ծագումի, իր բնօրրանի հետ, բնական բազմազան երեսույթների, էությունների հետ, բնական գործունեությունների, Աստվածների հետ... Եվ այդ հարաբերությունները նա վերապրել է իր հոգեւոր կերտվածքի, իր բնավորության, իր մտածելակերպի և այլ որակական դրսևորումների միջոցով, յուրովի ընկալել է դրանց խորհուրդները և համապատասխան անուն տվել դրանց: Հենց այդ ազգային խորհուրդների համակարգն է, որ ներկայանում է որպես Ազգային Լեզու: Ազգային Լեզվի մեջ ամեն խորհուրդ իր անունն ունի,

և ամեն անուն իր խորհուրդն ունի: Եվ պատահական անուն չի լինում երբեք: Ըստ այդմ, Հայոց Լեզուն, որպես Ազգի ներքին գենետիկական որակ, իրենից ներկայացնում է Ազգային Խորհուրդների Համակարգ: Այնինչ, բոլոր օտար լեզուները, որպես արտաքին հաղորդակցման միջոց, Հայ Ազգի մեջ ներկայանում են որպես Բառերի Քերականական Համակարգ: Այսպես՝ հայերիս համար ռուսերեն Մոլնցե կամ անգլերեն Սան բառերի իմաստը որպես քերականական միավոր իմանալը բավարար է այդ լեզուներով արտահայտվելու համար: Այնինչ, հայերեն Արեգակ բառը որպես քերականական միավոր մեզ չի կարող թվարարել: Անհրաժեշտ է իմանալ, թե ինչու Արեգ, ի նչ է նշանակում Արեգը, ի նչ խորհուրդ ունի իր մեջ Արեգը, ի նչ կազմություն ունի և այլն: Ըստ այդմ, Հայոց Աստվածաշունչ Լեզուն է, որպես ազգային խորհուրդների համակարգ, մշտապես արարումի հիմք հանդիսանում արարող Արմեն Ազգի համար, քանզի բնական օրինաչափությունների խորհուրդները զգալով է միայն, որ հնարավոր է արարել: Սակայն, երբ Հայոց Լեզվի անունները մեր զգացողության մեջ կորցնում են իրենց խորհուրդները, ապա վերածվում են պարզապես անկենդան բառերի, իսկ Լեզուն վերածվում է բառային քերականական համակարգի: Եվ Հայոց Լեզուն հենց իր Ազգի մեջ որակագրվելով է և վերածվում արտաքին հաղորդակցման միջոցի, ստանալով օտար լեզուներին հավասար արժեք: Վաղուց արդեն, որպես Հոգեւոր Եղեռնի հետեւանք, մենք օտարվել ենք մեր հոգեւոր էությունից: Մենք օտարվել ենք մեր Աստվածաշունչ Լեզվից: Եվ վաղուց արդեն մենք չենք զգում Հայոց Լեզվի խորհուրդները: Եվ ազգային խորհուրդների անունները մեր մեջ վերածվել են անկենդան բառերի, որոնք իրար հետ կապված են գուտ քերականական կանոններով: Եվ վաղուց

արդեն մենք օտարվել ենք մեր արյունից ու հոգուց. մեր միտքը աշխատում է գուտանկենդան բառանշանների գործածությամբ, որպես արտաքին հաղորդակցման միջոց, այլ ոչ՝ ներքին հոգեւոր որակ. մեր միտքը աշխատում է թերի, անպտուղ, և մենք չենք կարող արարել և մենք չենք կարող խոսել Աստվածների հետ: Եվ Հայ Ազգը դադարեց արարել: Անկենդան բառերի քերականական համակարգի մեջ մտնում է նաև կենդանի Արարչագործությունը: Եվ Ազգի հոգեւոր եղեռնը շարունակվում է և դեռ կշարունակվի այնքան ժամանակ, մինչև որ մենք վերականգնենք մեր զգացողության մեջ Հայոց Լեզուն որպես Ազգային Խորհուրդների Համակարգ և դրանով Ազգի սերունդների զգացողության մեջ հաստատենք այն որպես ազգային ներքին գենետիկական որակ: Ազգային խորհուրդները արտահայտվում են լեզվի արմատների միջոցով (բառարմատներ և հունչարմատներ): Հայոց Լեզվի ամեն մի արմատ ունի իր ամենաբազմազան երանգավորումները. և այդ ամենաբազմազան երանգավորումներով կազմում է ամենաբազմազան խորհուրդները: Եվ երբ վերականգնենք մեր մեջ Հայոց Լեզուն որպես Խորհուրդների Համակարգ, այն ժամանակ Հայոց Լեզուն կբացվի մեր առջև որպես Աստվածային իմաստության ավազան, որի մեջ մենք կգտնենք մեր էությունը, մեր ծագումը, մեր անցյալն ու ապագան: Այն ժամանակ արարչագործությունը կդառնա մեր կյանքի բովանդակությունը: Եվ մենք ինքներս կզգանք, որ Հայոց Լեզվով մուրալ չի լինի, աղերսել չի լինի, աղոթել չի լինի: Քանզի Հայոց Լեզուն Աստվածային Լեզու է, իսկ Աստվածներն ու Աստվածամարդիկ չեն աղերսում, չեն աղոթում և չեն մուրում:

Սլակ ԿՍԿՈՍՅԱՆ

◆ Ազգերի գորությունն ընտանիքների մեջ է: Չորավոր է այն ազգը, որն ունի գորավոր ընտանիքներ, սիրով, միություն, առաքինի և հավատարիմ կենակցությամբ ապրող ընտանիքներ...

◆ Ժամանակն է, ... որ մենք մտնենք ամեն անկյուն և տգիտության բները ավերենք ամեն տեղ...

Բնությունը զարդարում է մեր երկիրը յուր լավագույն հարստությամբ, յուր քնքուշ գեղեցկություններով, և սակայն մարդկային անճաշակ տգիտությունը այլանդակում է նրան անխճորեն...

ՍՈՐՈՍՍԱՆ

◆ Մարդիկ սիրված լինելու համար են, իսկ իրերը՝ օգտագործվելու: Աշխարհում բառս է տիրում: Ցավոք ամեն ինչ ճիշտ հակառակն է դարձել...

Դայայ-Լամա

◆ Բոլոր ժամանակներում կեղծավորությունը մոդայիկ արատ է եղել, իսկ մարդկային արատները հիմա առաքինության տեղ են անցնում...

Ռան Բառիստ Սոյիեր

◆ Չկարողանալ ես չեմ կարող: Ի նչու, որովհետև անընդհատ մտածում եմ, իսկ քանի մտածում եմ, միշտ էլ կարող եմ:

Սիեր ՄԿՐՏՅԱՆ

◆ Մարդկանց միջև խնդիրները շատ ավելի քիչ կլինեին, եթե մարդիկ խոսեին իրար հետ, այլ ոչ թե իրար հետևից...

ՎԱՅՆ ԹԵՔՅԱՆ

Տաղ հայերեն լեզվին

Քեզ, Հայ Լեզո՛ւ, կը սիրեմ մըրգաստանի մը նըման...
 Մեր Անցեալին թանձրախիտ ստուերներուն մեջ կարծես Մէյ մէկ պըտուղ քու բոլոր բառերդ ինձի կերեան...
 Որոնց մէջէն կը քալեմ ու կը քաղեմ ու կը քաղեմ ես...:
 Մրգաստանի մը նըման կը սիրեմ քեզ, Հայ Լեզո՛ւ...
 Մեր հայրենի պալատէն, պարտեզներէն մընացող
 Դալարագեղ դուն պուրա կ, որ դիմացար դարերու
 Եւ կը մընաս միշտ առոյգ, հին աւիշով կենսայորդ...:
 Ծառերուդ մեջ հովանուտ կերթամ խինդով մանսահման,
 Արմատներուդ, ճիւղերուդ վրայ նայելով հիացիկ,
 Չարմանալով թէ ի նչպէս դուն մընացիր երբ սաստիկ
 Քամին քու շուրջըդ փըչեց եւ տապալեց ամէն բան...:
 Մէյ մէկ պըտուղ գոյնըզգոյն բոլոր բառէ ըրդ ահա,
 Հիւթէ դ բառերդ գոր որքա՛ն հասունցուցին արեւներ,
 Բառէ ըրդ որքան այս պահուս շըրթանցըս վրայ եմ բռներ,
 Բառերդ որ քիմքըս կօծեն եւ կսփոփեն և սիրտս հիմա...:

Սպեղծագործում են մեր ընթերցողները

Վլադիմիր ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ

ՎԱՆԵՆՈՒՄ ԵՄ

Ես վախենում եմ,
Որ չեմ հասցնի ամեն ինչ ասել,
Որ չեմ հասցնի քեզանից լսել
Բառերն այն հատիկ,
Համբույրն այն գողտրիկ,
Որին սպասել եմ գուցե ողջ կյանքում:
Այս ի՞նչ թախիծ է նստել իմ հոգում
Հանգիստ չի տալիս,
Համ էլ աչքերս ինչո՞ւ է լցվում
հորդ արցունքներով
Երբ քեզ եմ հիշում,
Այդ ի՞նչ ուժ է ինձ դեպի քեզ քաշում:

Ես վախենում եմ թե հանկարծ մի օր
Նույնը կդառնան զույները բոլոր,
Զի լինի կարմիր, չի լինի կանաչ,
Կապույտ բիբերիդ գույնն էլ անճանաչ:
Որ չեմ տարբերի վարդը կակաչից,
Հոսքը՝ կարկաչից,
Եվ շունչ հեքը, հոգու հառաչից:
Ես վախենում եմ կորստի համար,
Ո՛չ անգին քարի, այլ իմ սուրբ սիրո,
Ես այն իմ հոգում պահում եմ հույզով:
Պահում եմ թաքուն գիշերներն անքուն:
Փայփայուն սիրով ու սրտի դողով,
Եվ քուն եմ մտնում սիրո երկյուղով:

Ես վախենում եմ շանթ ու կայծակից,
Որը շաչում է ձմեռվա կեսին,
Այն խոսք ապտակից՝
Որը ասվում է ուրախ հանդեսին:
Ես վախենում եմ և շեշտված տառից,
Անառվա սառից, ձմեռվա տոթից,
Ծածկում եմ դեմքս նաև ամոթից:
Ես վախենում եմ սիրող սառելուց,
Բայց ավելի շատ ես վախենում եմ.
Հրածեշտ բառից...

ԻՆԷՆԱՍՓՈԾ

Կապ եմ դրել լեզվիս վրա,
Եվ սրտիս էլ մի փական,
Որ այդպես էլ մարդիկ չզգան
Թե իմ հոգում ինչե՛ր կան:

Ի՞նչ մտքեր են արդյոք տանջում,
Ի՞նչ հոգսեր, ու ինչ թախիծ,
Արդյոք ի՞նչ են ես անըջում
Զգացմունքով իմ անբիծ:

Կուրացել է աչքը սրտիս,
Հոգիս խռով ու մթին,
Ամպ ու զամպ է պատել մտքիս,
Ես մոլորված վերստին:

Վիշտս խորունկ թաքցնելով,
Մտքով լռիկ ու տրտում,
Այն աղջկան ոսկե ծամով,
Միշտ կպահեմ իմ սրտում:
14.11.2011 թ.

ՈՐԲ ՀՈՒՍԱԼԵՍԱՆ

Ելե՛ք հավքե՛ր, հովե՛ր ելեք,
Դարդս տարեք աշխարհին,
Ես լքված եմ, սերս լացե՛ք,
Ինձնից գնաց իմ փերին:
Սերս անսիրտ ու անհոգի,
Ա՛խ, ինձ գերեց ու անցավ,

Նա ուրիշի գրկում անհոգ,
Անցած սերս մոռացավ:

Յարս հոգին նրան տվեց,
Բայց ինձ պահեց իր սրտում,
Ու տանջվում է հոգիս անսեր,
Սիրտս լալիս է տրտում:

Սիրտս հազար ցավեր ունի,
Սակայն ցավն այս ուրիշ է,
Սիրտս հազար էջեր ունի,
Գրվածքները՝ մշուշ են...

Սիրտս նաև լեզու ունի,
Թվատեցին անիրավ,
Կաղկանձում է դառը ցավից,
Տրոփում է անդադար:

Վարդ սիրեցի, փուշը խոցեց,
Վարդաթերթերն վարդաբույր,
Ինձ ցողունը վարդն ուրիշին,
Փշից կառնեմ վարդ համբույր:

Սիրտս խոցված սիրտ է դարձել,
Խոցը չար է, կպայթի,
Նա դրված է վանդակի մեջ,
Յարս տեսնես կցացի՞ ...

Ես լուռ կուլված ծով արցունքով,
Դառը կուլված իմ բարձին,
Հազար տարի թեկուզ անցնի,
Զավն այս ինձնից չի՛ անցնի:
08.2009 թ.

ՎԱՆԽԱԶԳԱՅՈՒՄ

Թե համբույրիս հետքը չքվի
Քո շուրթերից վարդաբույր,
Սիրուս բարդի ծառը կքվի,
Էլ ի՞նչ պատրանք ու համբույր:

Քո աչքերում թե չզգանեմ
Ինձ ներս կանչող ոչ մի կայծ,
Այդժամ նորեն կկուրանամ
Վկա՛ երկինք ու Աստված:

Վառ կարոտից բաժակն հույսիս
Թե որ լցվի, թափվի ցած,
Հոգուս սիրո երկինքն ամպած
Միշտ կմնա դառնացած:

Իմ մատների մուրք շոյանքից
Թե դող չանցնի քո սրտով,
Կհեռանամ ես քեզանից
Դառնացած ու անվրդով:

ԱՍՏՅՈ ՊՍԳԱՍԸ

Ես դեռ կգամ,
Ինձ սպասե,
Գոյությունս մի հակասե:
Կգամ բարին գրկած ու լուռ,
Ու կբանամ հազար փակ դուռ:
Կառնեմ չարը՝ տալով բարին,
Քանց արագիլ բարդ ու թառին:
Եղիր, սակայն, միշտ հավատքով,
Ես քո մեջ եմ
Ու քո կողքին,
Ականջ արա իմ աղոթքին
Արի դարձի,
Եշտարտության ուղուն փառքով
Վերադարձիր:

Ես դեռ կգամ,
Ինձ սպասե,
Քո չարությունս մարդկանց երբեք
մի վնասե:

Դու հավատա ու տուր հավատ,
Եղիր գինի ոսկեզավաթ:
Մարդուն նայիր մարդու աչքով,
Եղիր խրատ լուկ քո վարքով:
Բարի, ներող,
Չարության դեմ միշտ համբերող:
Միշտ սառնարյուն
Ու միշտ հպարտ,
Եվ քո կյանքում եղի՛ր անպարտ:

Ես դեռ կգամ,
Ինձ սպասե,
Լսիր սրտիդ, թե ինչ կասե:
Սիրիր կյանքում, որ միշտ սիրվես,
Տիրիր սիրով, որ չտրվես:
Միշտ ընկածին հանիր ոտքի,
Եվ նոր վերքեր մի մորմոքի:
Գնահատիր լավն ու բարին,
Ոչինչ չկա անհնարին:
Միշտ ունեցիր հավատք ու սեր,
Ու կընենես փառքով միշտ վեր,
Բայց քո վարը մի՛ մոռացիր,
Միայն բարին դու կամեցիր:

Ծունկի արի դառն Աստծո,
Մարդը սիրի՛ր, ի սեր Աստծո:
Աստված է միշտ արարի՛չը
Ու քո հոգու սուրբ փրկիչը:

Նա քո մեջ է, թե որ զգաս,
Աղաթում եմ, որ դարձի գաս:
Ինձ սպասե, ես դեռ կգամ,
Բայց գալու եմ վերջին անգամ,
Որ քեզ սնեմ իմ հավատով,
Աստված վե՛հ է մարդ անհատով:
Քո Աստվածը հենց քո մեջ է,
Կյանքը հավերժ էլնե՛ջ է:
Խորհուրդս քեզ, ո՛վ բարեկամ,
Համբարձվում եմ,
Բայց դեռ կգամ:
1995 թ.

ՎԵՐՋԻՆ ԻՂԶՍ

Զե՛գ եմ կանչում ով աստվածնե՛ր,
Եվ ձե՛զ ազգիս վիատվածներ,
Ներկա եղեք իմ համերգին,
Երգ ու պարին,
Սա է միակ իղձ վերջին,
Պետք է պարեն սարիս լանջին:
Այնքան երկա՛ր պիտի պարեն,
Տրված ազգիս որ տուն բերեն:
Ու իմ պարով կրակ ու բոց,
Հասնեմ մինչև Տապան Նոյի,
Ազգն իմ հայոց
Թող ինձ նայի:
Պարեն այնպես,
Որ սուրբ սարիս ստորոտը,
Ազգ իմ ցրված,
Երբեք չզգա քո կարոտը:
Մեծ Մասիսը լինի ինձ բե՛մ,
Այնպե՛ս պարեն
Որ չորս կողմից ծափեր առնեն,
Ու ես դառնամ աչքն իմ սարի,
Անգամ թուրքն ինձ ծափահարի:
Կազմակերպեմ շքեղ մի երթ,
Պարենք հայոց պարը մեր «Բերդ»:
Թափով, ուժգին,

Մտեղծագործում են մեր ընթերցողները

Էդուարդ ՇԱԳԻՆՅԱՆ

ԵՍ ՀԱՅ ԵՄ

Սկիզբով հայի բախտ եմ անողոք,
Սիրեն, չսիրեն աշխարհում ոչ ոք...

Ես, իբրև սկիզբ մարդ այս հանճարի
Դարերը վկա, բոլորի համար
եղել եմ բարի...

Ինչքան ազգեր են մոռացվել անհետ,
Բայց ես ապրել եմ ու կապրեմ հավետ...

Ու կապրեմ հավետ, որպես Մունետիկ,
Քարից հաց քամող ու արդար քրտինք...
Աշխարհի առաջ բացել եմ հոգիս
և ամեն մի իղծ,
Ես կամ ամեն տեղ, ամենուր անպիղծ...

Եվ այս դարերում եղել եմ միշտ պինդ,
Ես չեմ վաճառել տիրություն ու խինդ...

Եվ հենց այդպես էլ սուրբ է
ինձ համար իմ Հայրենիքը,
Եվ ինչ էլ որ անեմ,
Աստծո կամքով է իմ անելիքը...

***

Դառն ու անուշ է աշխարհն այս, ցավոք,
Դու հաշտվիր քեզ հետ, վաղն արդեն իրոք
Ուշ է լինելու...

Ճանապարհը, տեն, նա կանգառ չունի,
Ինչ էլ որ անես, երեկվա օրը
այսօրվա համար
Հուշ է լինելու...

Ինչքան էլ ջանաս, ինչպես էլ փնջես,
Վարդի հետ միշտ էլ
Փուշ է լինելու...

Դու երգդ երգիր, թե վերքդ խորն է,
Երգդ անամոք
Վիշտ է լինելու...

Քանզի այս կյանքում՝ անսկիզբ, անվերջ,
Ծնունդն ու մահը
Միշտ են լինելու...

***

Մանկությունս որպես մի հուշ,
Օրեր անհոգ, անուշ-անուշ,
Քարափների ծերպին թառած՝
Արծվի թևին թռավ, գնաց:

Կտրեց, անցավ ցամաք ու ծով
Արար աշխարհ շրջեց մի պահ

Սեղան մստեց արևի տակ, ծառի հովին,
Եվ վայելեց երկիր ու գահ...

Բայց, տես, ահա եկել է նա հիմա կրկին,
Լաց է լինում աչքերիս դեմ և սրտիս մեջ,
Այս աշխարհում ցավեր տեսած
խառն ու խրթին,
Եվ հոգու մեջ պահած հազար
կարոտ անշեջ...

Ի՞նչ ամեն ես, մանկությունս կրօքիս լալիս,
Կարիքս առած, մստած անճար
միտք եմ անում,
Թե այս կյանքում մարդուն ինչքան
ցավ են տալիս,
Մարդն ինչպե՞ս է ամեն
ցավին էլ դիմանում...

Մանկությունս որպես մի հուշ,
Օրեր անհոգ, անուշ-անուշ,
Քարափների ծեպին թառած՝
Արծվի թևին թռավ, գնաց...

***

Իմ ծաղիկները մնացին հեռվում,
Հազար սար ու ձոր ու լեռներ անանց...
Ուր կարոտներս թռչում են անհուն՝
Իմ աղոթքներիս թևերին թառած...

Եվ ամեն անգամ աշխարհից թաքուն,
Գալիս եմ հատ-հատ, մստում իմ դիմաց...
Խորհում եմք երկար, գիշերներ անքուն,
Բայց չի հագեցնում սիրտս կարոտած...

Տեր իմ, այս կյանքում ինչքան էլ ապրենք,
Ծնունդն ու մահը միշտ է լինելու...
Աշխարհից երբ էլ հեռանա մարդը,
Սրտում անկատար իղծ է լինելու...

***

Դու մի ամբողջ կյանք՝
Սրտիս մեջ պահած
Իմ ուրախությունն,
Իմ կարոտ, իմ վիշտ...

Դու՛ ամբողջ կյանքում
Սև, սաթ աչքերով, երկար մազերով
Եվ իմ խռովկան
Ժիր աղջիկն ես միշտ...

Ա՛խ, ո՛ւր եր՛ կրկին
Աչքերիդ նայեմ,
Երազներիս պես
Քեզ գիրկս առնեմ...

Կարոտիս միջով
Մենք անեանանք,

Աշխարհից թաքուն
Մի պահ հեռանանք...

Որ էլ չտեսնենք
Կարոտներ ու վիշտ...
Երբ կրկին աշխարհ
Մենք վերադառնանք...

***

Գնամ, հեռավոր ճամփեքից հոգնած
Մանուկ օրերիս դռները բացեմ,
Մաշված ճամպուրկս կրկին դնեմ ցած
Հայրական տանս հուզվեմ ու հանգչեմ...

Հայերեն խոսեն չորս կողմս նորից
Հայերեն բացվեն առավոտներս,
Հայերեն ձայն տան և սար ու ձորից
Հարություն առնեն կարոտներս...

Եվ իմ թոռներս ապրեն հայերեն
Ծլեն, ծաղկեցնեն հողը հայրենի,
Քանզի ես հայ եմ, սերունդս նույնպես
Սրբությամբ պաշտի լեզուն մայրենի...

Ես ձեզ ասում եմ՝ կգա Ոգու սով,
Եվ դուք կբացեք ճիս սեղանի մոտ,
Կընկնեք մուրալու հափրած որկորով՝
Հրեղեն խոսքի, վե՛տ խոսքի կարոտ:
Լրբե՛նի ծաղրով արիամարիեցիք
Ոգու վառ զեղմուկը միտք ու երազանք,
Նյութի տաճարում արբած պարեցիք՝
Մոռացած անմահ, անհունի տենչանք:
Դուք, որ հեզնեցիք ուժն ստեղծագործ՝
Ձեր նյութի հանդեպ կգա ոգու սով.
Եվ մուրացկի պես փշրանքի համար
Ճարավ ու ռոթի կանցնեք ծովից ծով:

Ավետիք ԻՍԱԳՆԱԿՅԱՆ

110

Որ բռունցքվի ազգն իմ անգին:
Չասանվի ամեն հողմից,
Եվ չցրվի ազգս պանդուխտ
Տարբեր կողմեր:
Ազգս պարով ես ժողովեմ
Ոգին նրա ես կամրապնդեմ,
Որ հայն ուրախ հայի կողքին
Չարթնի նորից հայոց ոգին:
Թող կտրվի ոտքը չարի,

Նորից փչի զուռնեն պարի,
Ու պար բռնենք մենք «Քոչարի»:
Եվ դիպի ամեն զարկից
Խելքի կզան և ազգերը սահմանակից:
Եվ զարկն ամեն հուժկու հարված,
Քար սրտերին ազգիս ցրված,
Որ գան պարով մեզ միանան,
Ու տիրանան
Ամտեր թողած ջուր ու հողին,
Հայոց ոսկեսաթ խաղողին:

Այսպես սարիս շուրջը բոլոր,
Ծեր, ալևոր,
Էլ չդողան կռվի ահով
Այրեն խաղաղ ու ապահով,
Սեղան բացեն աղ ու հացով,
Հայոց երկրի թարմ մրգերով:
Իսկ ես մենակ այնքան պարեմ
Ու նվազեմ
Որ իմ ցրված ազգիս հայոց
Մասունքները ողջ հավաքեմ:
1990 թ.

Նվիրվում է երկրաշարժին զոհ գնացած երեխաների հիշատակին

ԿԱՊՈՒՅՑ ՏԵՏՐԸ

Տղամարդը ծանրաքայլ մոտեցավ խարույկին բոց տվող կնոջը:

– Առ, տաշեղի տակը դիր, – աշակերտական տետրը մեկնեց նրան:

Կինը բացեց կապույտ տետրն ու մեջտեղի էջերից պոկելով՝ ճմրթեց, խցկեց խանձակոթերի տակ, կռանալով՝ սկսեց փչել:

Մյուս շքամուտքերի հարևանների խարույկներն արդեն բոցկտում էին:

– Մամ, սոված եմ, – թնկթնկաց վերմակի մեջ փաթաթված արջնակը:

– Համբերիր, հիմա թեյ կպատրաստեմ:

Աղջիկն ինքն էլ կռացավ ու թշերն ուռցնելով փչեց միացող խանձակոթերին: Քիչ անց՝ փայտը բոց առավ: Մրոտված թեյիկը դնելով կրակին, կինն ակամա ձեռքն առավ տետրն ու խարույկի թրթռացող բոցի տակ նայեց աշակերտական ձեռագրին: Սիրտը ճմլվեց, երկրորդ շքամուտքի Մարիամի աղչկա՝ վեցերորդ դասարանցի Մանեի տետրն էր: Երրորդ օրն էր, որ նրան փնտրում էին փլատակների տակ ու չէին գտնում: Մարիամն ամբողջ ցերեկը չէր հեռանում փլատակները փորփորող մարդկանցից, մութն ընկնելուց հետո, մի բուռ դարձած, ծվարում էր խարույկի մոտ:

Կինը թերթեց տետրը: Ստեղծագործական շարադրություն էր՝ «Ի՛նչ եմ ուզում դառնալ» թեմայով: Լավ էր, որ մեջտեղի էջերից էր պատռել ու չէր վնասել ձեռագիրը:

Արևը մայր էր մտել ու ցուրտ երեկոն թանձրանում էր: Տետրն ավելի մոտեցրեց կրակին, կարդաց. «... Ես կուզենայի աղավիհ դառնալ: Գիտեմ, սիրելի ուսուցչուհիս՝ ընկեր Ամալիա Գրիգորյանը, կնեղսրտի ու կարմիր գրիչով կգրի, որ ես թեման ճիշտ չեմ ընկալել, որ պետք էր մասնագիտություն ընտրելու մասին գրել, բայց նա թող ինձ ների... Ես այնպե՛ս եմ ուզում բարություն, խաղաղություն ավետող աղավիհ դառնալ: Ախր, ես երագ տեսա, որ մի ճերմակ, ճերմակ մորուքով պապիկ ինձ ասում էր. «Եթե դու աղավիհ դառնաս, մուրրակի բոլոր-բոլոր մարդկանց սրտերում ծիլ կտա սերն ու բարությունը...»:

Կինը տետրը ծալեց, դրեց հնամաշ վերարկուի գրպանը, ոտքի կանգնեց:

– Կրակին հետևիր, – ասաց աղջկան, – ես հիմա կգամ:

Ձյուն էր մաղում: Ընդարձակ բակի խարույկները, ի հեռուկա ցրտող երեկոյի, հրե շատրվաններ էին

ասես՝ մերձակ ավերակների վրա շող գցող:

Երկրորդ շքամուտքի խարույկի մոտ հավաքվածները տեղ բացեցին եկվորի համար:

– Բարի երեկո:

– Բարև, Աստղիկ ջան, Նստիր:

Աստղիկը Մարիամի կողքին նստեց: Ուզեց հարցնել՝ ի՞նչ եղավ, բայց զգաց, որ հարցն ակիմաստ է: Եթե Մանեին գտած լինեին, հիմա կամ աջբալուսանք էր, որ աղջիկը կեղևանի է, կամ սուգ... Գրպանում մատներով խաղաց Մանեի տետրի էջերի հետ, բոլորի մո՞տ տա, թե՞ մի կողմ կանչի անթաթթ ու վշտահար հայացքը կրակից չհեռացնող Մարիամին:

Կրտսեր աղջիկը՝ Նագեղին, մյուսների պես հայացքը կրակին, աչքերով խաղում էր բոցերի հետ, հետևում լեզվակներից դուրս ցայտող, փաթիլների մեջ մարող կայծերին: Հանկարծ նա ոտքի կանգնեց ու քայլեց դեպի ավերակների հսկա կույտ դարձած շենքը:

– Նագիկ, հեռու չգնաս, – հոգնած զգուշացրեց մայրը:

Աղջիկը կանգ առավ, մթնշաղում լարեց տեսողությունն ու ձեռքը պարզեց թեք ընկած պատից դուրս ցցված երկաթածողին:

– Մա..., – հմայված առաջ քայլեց:

– Նագիկ, զգույշ, – հոգնած արձագանքեց մայրը:

– Մա... տես, աղունիկ է...

Երկաթածողին թառած, գլուխը թևերի մեջ սեղմած աղավիհն ասես մեծ փաթիլ լինեց:

Աղջիկը հուշիկ մոտեցավ, ձեռքը դանդաղ մեկնեց աղավիհին: Սառած լինելու, թե՞ ջերմ ասփի կարոտ թռչունը չփորձեց խույս տալ:

Աղավիհն գիրկն առած աղջիկը վերադարձավ խարույկի մոտ:

– Տե՛ս, – ցույց տվեց մորը:

– Սրա բույնն էլ է ավերվել, – հոգոցով ասաց Մարիամը, – զգո՛ւյշ, կրակից հեռու պահիր: – Ապա աղջկա ձեռքից վերցրեց աղավիհն: Թռչունը թևերը տարածեց, ու հպվեց կնոջ կրծքին: Մարիամը խալաթի օձիքով ծածկեց նրան՝ կտուցը քղանցքից դուրս թողնելով:

Աստղիկի գրպանում տետրն ասես հավվում, անեսանում էր, մատները չէին զգում թերթերը:

– Ես գնամ, – ոտքի կանգնեց նա ու պատասխանի չսպասելով՝ հեռացավ:

Սամվել ԽԱՆԱԹՅԱՆ

Ի վերջո ի՞նչ էր տեղի ունեցել 1988 թ.-ի Դեկտեմբերի 7-ին երկրաշարժ թե՛ պայթյուն

«1988 թ. դեկտեմբերի 7-ին աշխարհը ցնցվեց. Հայաստանի հյուսիսային շրջանում փորձարկված գեոֆիզիկական ռումբը, որն առաջացրել էր արհեստական երկրաշարժ, 350.000 հայ խաղաղ բնակչի մահվան պատճառ դարձավ: Այն ժամանակների ղեկավարությունը ԽՍՀՄ նախագահ Գորբաչովի եւ պաշտպանության նախարար Յագովի գլխավորությամբ փորձում էին գաղտնի պահել իրականությունը՝ այն ներկայացնելով որպես սովորական երկրաշարժ:

1988-ի նոյեմբերին Երևանում լուրեր էին պտտվում, թե Հայաստանին ծանր փորձություն է սպասվում, սակայն «փորձություն»-ը բոլորն ընկալում էին բառի փոխաբերական, այլ ոչ ուղիղ իմաստով:

Դեկտեմբերի 4, 5 եւ 6-ին Սպիտակ-Կիրովական շրջանում որոտացին հզոր պայթյուններ՝ առաջացնելով 3-4 բալանոց երկրաշարժեր, դեկտեմբերի 7-ին ժամը 10.30-ին թուրք բանվորները, որոնք աշխատում էին Արփա գետի աջ ափին, որը մոտ է Լենինականին, թողեցին իրենց աշխատանքը եւ հեռացան տարածքից:

1988-ի դեկտեմբերի 7-ին ժամը 11-ին Սպիտակի մոտ տեղակայված ռազմաբազայի զինվորներից մեկը դաշտում կաղամբ հավաքող գյուղացիներին ասել էր. «Արագ գնացեք, շուտով սկսվելու են փորձարկումները»:

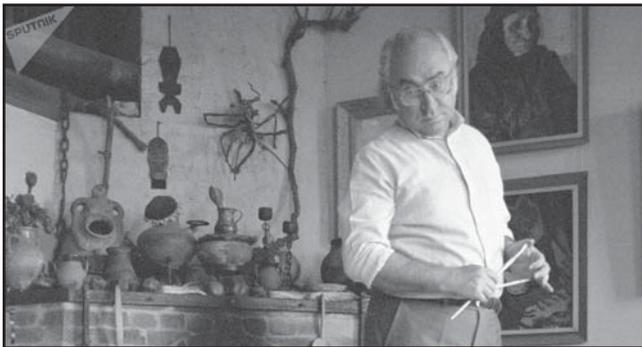
Ժամը 11.41-ին Սպիտակ քաղաքի եւ Նալբանդ գյուղի շրջակայքում 10-15 վայրկյան տարբերությամբ որոտաց երկու հզոր պայթյուն, որից Նալբանդի գյուղացիներից մեկը վեր էր շարտվել էլեկտրասյան բարձրության: Գետինը տեղաշարժվել էր, գետնի տակից 100 մետրանոց կրակի ու ծխի սյուն էր բարձրանում:

История одного шедевра: «Вардананк» Григора Ханджяна – у каждого своя «Аварайрская битва»

«Нет пути более трудного, чем путь художника-реалиста, потому что именно реалист призван в первую очередь создать зримый облик своей эпохи».

Григор ХАНДЖЯН

Григор Ханджян рисовал с детства. А главный секрет профессии ему раскрыл сам **Фанос ТЕРЛЕМЕЗЯН**. Отец Григора Сепух ХАНДЖЯН, лично знавший Терлемезяна, привел сына на выставку художника. После того как будущий и уже признанный художник познакомились, Сепух Ханджян обратился с вопросом: «Фанос, мой сын хочет стать художником. Как думаешь, получится?» Терлемезян положил руку на голову Григора и произнес: «Если мальчик будет терпеливым, может, и получится».

Впоследствии академик АХ СССР, народный художник СССР, блестящий живописец Григор ХАНДЖЯН создаст самое значимое произведение армянского искусства XX века – монументальный

триптих «Возрождение». Фреска находится на третьем уровне ереванского Каскада. Наиболее известна центральная его часть – «Вардананк».

История Аварайрской битвы описана в эпическом романе классика армянской литературы Дереника Демирчяна «Вардананк», по мотивам которого Ханджян и создал свое выдающееся произведение.

Немного истории

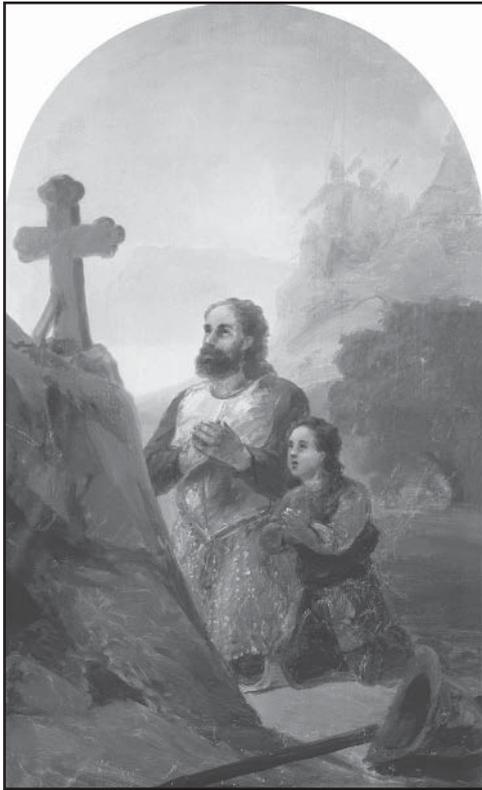
26 мая 451 года произошла Аварайрская битва. По словам летописца, «каждый человек в душе был церковью и сам же священником». Во имя сохранения Родины, армянской Церкви и христианской религии смертью героев пали князь Вардан Мамиконян и его 1036 соратников – великие святые Армянской Апостольской Церкви. Своей смертью они доказали волю армянского народа к жизни и его право на существование. Аварайрская битва стала свидетельством того, что воистину ничто не отератит армян от идеи христианской родины. Битва произошла на берегу реки Тхмут, в провинции Васпуракан, в гаваре Артаз (к западу от Нахиджевана), в настоящее время находится на территории Ирана. Еще долгое время на берегу стоял «дуб Вардана», огромное дерево, под которым отдыхал владетель Тарона. Армяне, нанеся огромный урон врагу, смогли отстоять право оставаться христианами.

Эдвард ИСАБЕКЯН. Иллюстрация к роману Дереника Демирчяна «Вардананк»

Со дня принятия христианства в Армении церковь была вовлечена в дело защиты отечества и ярким примером тому была Аварайрская битва. Армянская Церковь во главе с католикосом Иосифом и священником Гевондом вместе с армянскими воинами участвовала в войне с персами. Перед битвой священнослужители не только воодушевляли воинов, но и крестили их, и укрепляли в них веру и дух. «И соорудили алтарь, и совершили святое таинство: приготовили также купель, и если среди воинов были некрещеные, всю ночь крестили их, и наутро приняли святое причащение», – пишет летописец Егише о том, что происходило накануне Аварайрской битвы.

140

Ованнес АЙВАЗОВСКИЙ. Клятва Вардана Мамиконяна

Армянское войско Мамиконяна насчитывало 100 тыс. человек, из которых 66 тыс. были воинами феодальных дружин, остальные – городское ополчение, свободные крестьяне, крестьяне из церковных владений. Персидское войско под командованием Мушкана Нисалаурта насчитывало 214 тыс. солдат регулярной армии, полк «бессмертных», 15 боевых слонов и наемные отряды из варварских племен. Переход на сторону врага части армянской знати во главе с марзпаном Васакком Сюни predetermined победу персов. Несмотря на отчаянное мужество восставших, они были разгромлены превосходящими силами противника и, разбившись на мелкие отряды, отступили в недоступные горные районы. Вардан Мамиконян погиб в бою.

Мартiros САРЬЯН. Эскиз к портрету Вардана Мамиконяна

Персидские войска постепенно подавили разрозненные очаги сопротивления, некоторые захваченные в плен руководители восстания были казнены. Однако шах Йездигерд II Сасанид, напуганный огромными размерами восстания, счел за благо отказаться от насильственного обращения армян в зороастризм, восстановил в Армении самоуправление, вернул привилегии

местной знати и христианскому духовенству.

На Аварайрском поле армия Мамиконяна выполнила свою основную задачу: армяне отстаивали право быть христианами. Проигранная битва стала великой духовной победой армянского народа. Именно тогда историк Егише, говоря о Вардане, написал: «Смерть неосознанная есть смерть, смерть осознанная – бессмертие».

***

Летом 1981 года ереванский Дом художника стал местом массового паломничества – в нем были выставлены картины Григора Ханджяна «Армянский алфавит» и «Вардананк». В течение нескольких недель здесь невозможно было протолкнуться: тысячи людей каждый день приходили, чтобы собственными глазами увидеть монументальные картины, в которых художник обратился к двум самым важным страницам в истории Армении.

Григор ХАНДЖЯН и ВАЗГЕН I

Гобелены «Армянский алфавит» и «Вардананк» были созданы по просьбе Католикоса Всех Армян **ВАЗГЕНА I**. Сначала изображения были нанесены на два огромных картона, на основе которых во Франции по классической технике были сотканы сами гобелены. Причем из-за нехватки места в мастерской художника картоны пришлось делать из нескольких кусков, которые потом соединялись.

После выставки их повесили в Эчмиадзинском патриархате, куда обычные люди заходить не могли, но желание увидеть их было у всех. По просьбе тогдашнего первого секретаря ЦК партии **Карена ДЕМИРЧЯНА** Ханджян решает сделать новую версию этих работ в виде фресок, доступных для всех желающих.

Армянский алфавит

150

Первоначально планировалось украсить ими недавно открытый спортивно-концертный комплекс, но удобной стены там художник не нашел. Тогда близкий друг Ханджяна архитектор Джим Торосян предлагает написать фреску в еще строящемся комплексе «Каскад». Для этого был отведен целый отдельный зал. Работал над фреской Ханджян до самой смерти – более 15 лет, не успев дописать третью часть – «Возрождение», в которой изобразил величайших армянских деятелей культуры XX века.

«Вардананк», фрагмент

За это время в стране произошли очень серьезные события – движение за независимость и Карабахская война, развал СССР, блокада... Работы над фресками даже пришлось прервать на целых два года – художник активно участвовал в движении за независимость. В 1991-м в знак протеста против политики властей в Карабахе он отказывается от мандата депутата Верховного Совета СССР. А в годы блокады ему пришлось работать только в летние месяцы: не было возможности отапливать огромное помещение.

«Вардананк», фрагмент

Несколько раз фреска была под угрозой: как-то ночью в зал пробрались какие-то хулиганы, украли несколько банок краски, а уходя, подожгли целлофан, которым был покрыт пока еще не исписанный грунт. Горелый целлофан прилип к покрытию – пришлось несколько дней счищать его.

Фрески «Армянский алфавит», «Вардананк» и «Возрождение»

Сегодня выдающееся произведение Григора Ханджяна может увидеть каждый.

В чем же был секрет успеха этих произведений? Ханджян в них хотел показать, что каждый армянин, который внес вклад в развитие родины, будь то военный, политик или деятель культуры, – участник Аварайрской битвы. Так среди воинов Вардана Мамиконяна появились Комитас, генерал Андраник Озanian, Егише Чаренц, Паруйр Севак, Уильям Сароян, сам Ханджян... Люди находили на картине и персонажей, которых автор и не планировал рисовать, – Патриарха Айка, Григора Нарекаци.

«Им просто хотелось видеть в одном месте всех своих героев», – считал он.

«Вардананк», фрагмент

В публикации использованы материалы издания *imyerevan*.

ДЕНЬ АРМЯНСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ

День армянской письменности отмечается в Москве как городской праздник согласно указу мэра столицы Сергея Собянина начиная с 2013 года.

В этот день Союз армян России при поддержке Правительства Москвы организует на разных площадках города (Центральный Дом литератора, МГЛУ, ИСАА МГУ им. М. В. Ломоносова и др.) разноплановые мероприятия, направленные на ознакомление как можно большего числа людей с древней культурой и литературными традициями армянского народа.

В Армении День святых переводчиков (Таргманчац тон) – один из главных армянских национальных праздников. Он был учрежден Католикосатом в VII веке в знак почтения и признательности Месропу Маштоцу – основоположнику армянской литературы и письменности, национальной школы и педагогической мысли, ученому-лингвисту, просветителю, миссионеру, переводчику Библии, теологу, возведенному Армянской Апостольской Церковью в ранг

святых.

Во многом благодаря национальной письменности, созданной в начале V века Месропом Маштоцем, армянский народ, лишенный на протяжении столетий собственной государственности, смог пронести через века свою культуру и сохранить национальную идентичность. Месроп Маштоц вместе с учениками перевел на армянский с греческого, ассирийского и древнееврейского языков множество богословских и философских книг. Этот период, продлившийся всего несколько десятилетий, считается золотым веком армянской письменности, его называют «Веком переводчиков». Армянский перевод Священного Писания, выполненный Месропом Маштоцем и Католикосом Сааком Партевом, признан учеными во всем мире вершиной переводов Библии.

В наши дни Союз армян России возрождает армянский праздник, принося его символическую глубину на российскую почву.

В Москве отметили День армянской письменности

12 ноября 2019 года состоялся московский общегородской праздник – День армянской письменности, который ежегодно организуется Союзом армян России.

Выступая на открытии праздника в Московском государственном лингвистическом университете, президент САР Ара Абрамян поблагодарил мэра столицы Сергея Семёновича Собянина, согласно указу которого в календарь московских праздничных дат с 2013 года вписан этот знаковый праздник. «Празднование Дня армянской письменности в Москве стало доброй традицией. Его проведение содействует сохранению языка, исторической памяти, развитию межкультурного диалога и гармонизации межэтнических

отношений», – отмечается в приветствии заместителя мэра в Правительстве Москвы Александра Горбенко, которое зачитал первый заместитель руководителя Департамента национальных отношений и межрегиональных связей города.

В официальной церемонии открытия праздничного мероприятия приняли участие и выступили также ректор МГЛУ Ирина Краева, известный политолог и телеведущий, декан Высшей школы телевидения МГУ Виталий Третьяков, Чрезвычайный посланник

170

и полномочный министр РА в РФ Борис Саакян и народный артист России, поэт Илья Резник, написавший специально к празднику стихотворение «Армянский язык»:

Язык армянский. Славный. Богом данный.
Таинственный волшебник-чародей.
Я уносился в дали Айастана,
Когда я слышал речь своих друзей.
Когда в священный храм Эчмиадзина
Я шёл на вдохновенный сердца зов,
Внимал Вазгену, чай пил с Гарегином
И слушал хор небесных голосов.
Язык печален был, и яростен, и весел,
Он о Севане повести слагал,
Молитвой возносился в поднебесье
И тихой колыбельной утешал.
Язык печален был, и яростен, и весел,
Вливался в классику с неудержимой верой,
Из века в век торжественно творил,
И Пушкина, Стендаля и Мольера
На праведный язык переводил.
Рожден во времена царя Левона,
Он обретал напев и облик свой.
Алюмп читал истории с амвона,
Слагал сюжеты Артавазд Второй.
Творенья Хачатуря Абовяна
И Патканяна песни о войне,
И пьесы Габриэла Сундукяна –
Талант дарили свой родной стране.
Хвала тебе, и письменный, и устный

Язык, несущий свой великий дар,
Которым говорил Давид Сасунский,
Которого воздвиг Ерванд Кочар!
Язык старинный, давних поколений,
Ты и сегодня молод, свеж и юн.
Прими признание и благодаренье!
Всё. Цвет танем. Шноракалуцюн.

В этом году местом проведения гала-мероприятия не случайно был избран **Московский государственный лингвистический университет** (Иняз имени Мориса Тореза), где ведётся подготовка высококвалифицированных специалистов со знанием армянского языка и в декабре 2001 года был открыт (при содействии Союза армян России) и успешно действует Центр армянского языка и культуры. Выступая, Ара Абрамян объявил об учреждении именных стипендий САР для студентов МГЛУ и обещал организовать стажировку студентов, изучающих армянский язык, в Армении. В. Т. Третьяков напомнил, что этим летом при поддержке А.Абрамяна пятнадцать студентов МГУ посетили Армению.

В рамках мероприятия выступили как именитые мастера и этнические ансамбли, в числе которых: Gorani DUO, Ансамбль песни и танца «Айордик», Эльвира Маргарян, ансамбль Этно Музик Проджэкт, так и учащиеся детской музыкальной школы имени Арама Хачатуряна и студенты МГЛУ, которые на армянском и русском языках

исполнили произведения армянских классиков под звучание старинных армянских инструментов.

Во время праздничного вечера был сыгран фрагмент из посвящённого создателю армянского алфавита спектакля «Месроп Маштоц» в исполнении артистов Московского армянского театра под руководством **Славы Степаняна** с участием студентов МГЛУ.

С большим интересом присутствовавшие восприняли и фильм «Месроп Маштоц и создание армянского алфавита», снятый культурно-просветительским центром НА-YASA.

Продолжилось мероприятие на площадке **Молодежного центра Союза армян России (МЦ SAR)**, где в тот же день прошли различные творческие мастер-классы: по армянским и другим этническим танцам, игре на армянских струнно-щипковых инструментах, живописи (рисованию букв алфавита), лекция на тему армянской письменности и культуры, показ фильма «Матенадаран» и обсуждение с участием писателей, коллег и друзей автора фильма – писателя и сценариста Кима Наумовича Бахши, ушедшего из жизни в марте этого года и завещавшего развешать часть его праха в Армении.

Завершился День армянской письменности красочным фейерверком.

СПРАВОЧНАЯ ИНФОРМАЦИЯ

Армянская письменность – уникальнейшее явление. Мировая история знает всего три случая, когда для целого народа создавался алфавит. Кирилл и Мефодий составили славянскую азбуку, епископ Вульфила сделал то же для народа готов. Армянский алфавит создал в начале V века выдающийся учёный и вероучитель Месроп Маштоц.

То, что сделали для армянского народа Месроп Маштоц, католикос Саак I Партев, их сподвижники и ученики, нельзя назвать иначе, чем духовным подвигом. Целый народ обрел наконец алфавит, который наиболее полно и ясно отразил богатство и красоту армянского языка. Вместе с Маштоцем Армения сделала первый шаг к культурной независимости. Если раньше армяне, стремившиеся к знаниям, были вынуждены учиться в сирийских школах, то теперь в стране стали появляться собственные духовно-культурные центры, где преподавание велось по армянским книгам.

Необходимость создания собственной письменности диктовалась не только естественным запросом на сохранение и развитие самобытной национальной культуры. С принятием христианства страна нуждалась в духовной литературе, звучащей на армянском языке. Поэтому первой книгой, переведенной на армянский язык Месропом Маштоцем и католикосом Сааком I Партевом, стала Библия. Этот труд наглядно показал, насколько удачным оказался алфавит Маштоца. Ученые всего мира называют перевод Библии, названный «Аствацашунч», или «Боговдохновенная», королем всех переводов.

С подвига Месропа Маштоца и его сподвижников начался ренессанс армянской культуры. Самым важным было то, что у армян появилась возможность учиться

в национальных школах, где преподавание велось на армянском языке. Наряду с обычными школами стали появляться вардапетараны, которые стали прообразами национальных университетов. В Сюникском, Айраратском, Аршаруникском и других вардапетаранах преподавали язык и богословие, математику, грамматику, философию, риторику, поэтическое искусство. Обучение велось по греческим, древнееврейским и ассирийским книгам, переведенным на армянский язык святыми переводчиками.

Через несколько веков книги на армянском языке появились и в Москве, где оседали армянские купцы, ремесленники, ювелиры, строители, врачи и даже придворные живописцы. А книги на армянском языке начали печатать в типографии Московского университета еще в конце XVIII века.

Одним из самых известных в мире писателей, изучавших армянский язык, был Лорд Байрон. «Это богатый язык, - писал он, - который может щедро вознаградить того, кто возьмёт на себя труд его изучить».

2 декабря 1816 года лорд Джордж Байрон прибыл в монастырь мхитаристов в Венеции для изучения армянского языка. С помощью аббата монастыря острова Святого Лазаря поэт активно знакомился с армянскими манускриптами и с большим восхищением отзывался об армянской культуре. В письме к своей сестре Байрон так описывал свой интерес к Армении: «По утрам я отправляюсь в гондole болтать по-армянски с братьями монастыря и помогаю одному из них править английскую часть англо-армянской грамматики, которую он готовит к печати. Если ты спросишь, зачем мне понадобился этот редкий язык, я могу ответить только, что он восточный и трудный и может меня занять; при моём образе мыслей, также восточном и трудном, как тебе известно, эти причины являются достаточными... На земном шаре нет другой страны, которая была бы так насыщена чудесами, как земля армян».

В Кузбассе прошёл праздник армянского языка и письменности

По инициативе Кузбасского регионального отделения Союза армян России впервые в кемеровской армянской воскресной школе (она работает в областном центре в здании средней школы № 80) состоялся праздник армянского языка и письменности.

– Его проведение содействует сохранению языка, исторической памяти, развитию межкультурного диалога и гармонизации межэтнических отношений, – отметил Георгий Антонов, председатель регионального отделения САР. – Во многом благодаря своей письменности, созданной в начале V века учёным и священником Месропом Маштоцем, армянский народ, лишённый на протяжении столетий собственной государственности, смог сохранить и пронести через века свою культуру.

На празднике учащиеся исполнили стихи армянских поэтов

Силвы Капутикян, Ованеса Шираза, Паруйра Севака и других, посвященные роли и могуществу армянского языка, который объединяет людей. Подготовить номера им помогли педагоги школы.

По окончании праздника его участники обсудили вопросы дальнейшего развития воскресной школы и ее учебной базы, проведения мероприятий по воспитанию детей на традициях национальной культуры. В частности, предложено чаще устраивать культурные мероприятия совместно с другими национальными общинами Кузбасса при поддержке и по программам департамента культуры и национальной политики Кемеровской области и управления культуры, спорта и молодежной политики администрации Кемерова.

Газета «Кузбасс».

Дом ограбленной в 1915 году армянской семьи – ныне президентский дворец в Турции

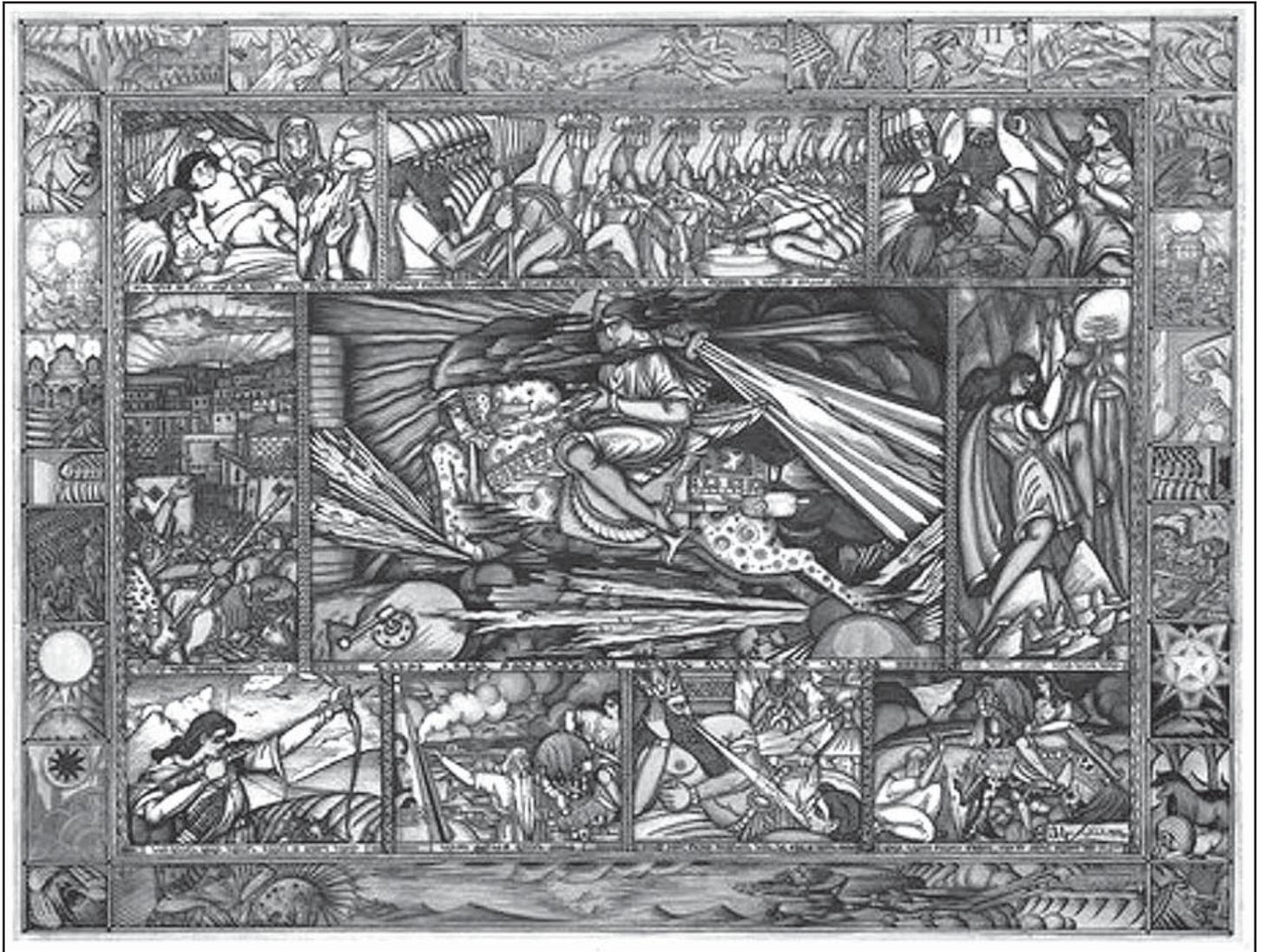
Согласно статье турецкого историка Баскина Орана в турецкой ежедневной газете Milliyet президентский дворец в İnancağa Palace принадлежал армянской семье Касабиан, которая жила там до Геноцида армян в 1915 году. Историк написал статью в ответ на публикацию в газете Анкары под названием: «Президентский дворец – дар народа Анкары Ататюрку».

В ответной статье историка было сказано, что дворец был не подарком Ататюрку от народа Анкары, а следствием ограбления

армянской семьи, депортированной в 1915 году. И это было лишь частью преступлений, совершенных турками против армян.

Власти Турции запрещали писать на эту тему. По версии властей, дом был куплен у Рифат Эфенди. Внук семьи Касабиан сказал в 2007 году, что они никому не продавали дом. Накануне президентских выборов в Турции на сайте (Bayanat.org)

ДАВИД САСУНСКИЙ – 1080

АРМЯНСКИЙ НАРОДНЫЙ ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС

В устах сказителей армянский национальный эпос носит несколько названий. Каждое из них выражает единство этого эпического круга сказаний и могло бы быть сохранено и в переводе. Но очень трудно подобрать исчерпывающие по полноте передачи смысла термины, которые выражали бы все оттенки значения этих названий. Если принять название «Сасна црер», то это означает: «Неистовые сасунцы», «Сасунские близнецы», «Яростные сасунцы», «Буйные сасунцы», «Храбрые до безумия сасунцы». Если принять название «Джоджанц тун», то оно означает: «Дом великих», «Дом исполинов», «Дом старших», «Дом предков».

Так как сказители обычно передают не весь эпос во всей его полноте, а отдельные его части, то они соответственно называют эти разделы (по терминологии сказителей «ветви» эпоса): «Санасар и Багдасар», или «Давид и Мгер», или «Заика-Давид», или «Ненаглядный Давид».

Единство всего эпоса подчеркивается теми поминальными приглашениями, которые славят всех основных героев и которые предваряют и завершают сказ.

Запись отдельных вариантов эпоса началась с 1864 года. С тех пор было записано свыше пятидесяти вариантов.

Сказителями являлись и мужчины, и женщины, по преимуществу представители старшего поколения, зачастую глубокие старцы. Большинство вариантов записано из уст сельских сказителей.

Сказывался эпос на различных армянских диалектах и говорах,

нараспев, ритмической речью, а отдельные эпизоды пелись, и эти отрывки, звучащие, как песни, сохранились в стихотворной рифмованной форме.

Варианты различаются не только по языку и индивидуальному стилю отдельных сказителей, но и по объему эпизодов и по большей или меньшей подробности изложения. Отличаются они также и по содержанию. Зачастую в различных вариантах одни и те же действия или слова приписываются различным героям, очень часто место действия того или иного подвига или события различно указывается вариантами. Еще большая пестрота наблюдается в именах и в обрисовке второстепенных действующих лиц, образующих фон всего сказания.

Эпос «Давид Сасунский» подлинно велик в ряду других эпических сказаний создавшего его народа. Это подлинно великий армянский народный эпос.

Эпос этот называется народным не только потому, что он живет в народных толщах и ими сказывается, он народен прежде всего потому, что все мировоззрение его героев неразрывно связано с подлинно народными низами, что все его герои неразрывно связаны с народом, а не с теми, кто тысячелетия держал в своих руках судьбы армянского народа.

Несмотря на свою доблесть, свою силу, свои подвиги, всегда со-

210

вершаемые на благо народа, вернее, в силу именно этих качеств, ни один из героев не извлекает из своих подвигов ничего для себя, для приобретения каких-либо особых прав в окружающей среде, для захвата власти. Они не стремятся распоряжаться по своей воле той землей, которую они готовы оросить своей кровью, той водой, которая является источником силы для всех этих героев и основным условием жизни для всего народа.

Совершают они свои подвиги потому, что этого требует благо народа, и потому, что они чувствуют в себе силу для свершения их, но никаких преимуществ им эти подвиги не дают. Прославившиеся герои не теряют тесной связи с народом. Не теряют они также, даже возмужав, своей детской душевной чистоты, своего простодушия, своей способности немедленно откликаться на каждый призыв о помощи. Никакой титул и никакое почетное звание не осложнило в народной памяти имен этих четырех героев.

А все другие, все те, с кем они входят в соприкосновение, в самих своих именах хранят черты народности, так как их имена чужды княжеской среде, а прозвища полны той выразительности, зачастую того юмора, который характерен для простолюдинов и неприемлем для верхов.

Женятся герои на царевнах, но, соединив свою судьбу с героями эпоса, вступив в их жизнь со своим титулом, эти царевны теряют какие бы то ни было признаки своей близости к царскому дому, от которого они ведут свой род.

Герои эпоса, как они ни связаны по своему происхождению, по своей сверхчеловеческой силе, по своим качествам и по своим деяниям с природой и ее силами, теми силами, которые ощущались древнейшим человеком с неизмеримо большей остротой, чем более поздними поколениями, научившимися подчинять себе

хотя бы часть этих сил, глубоко человечны. Это живые люди, одаренные доблестями и высокими качествами, но несущие в себе и человеческие слабости; и их чувства, а не только подвиги нашли яркое выражение в сказаниях об их земной жизни.

Каждое следующее из четырех поколений героев все ближе к земле, все ближе к облику земного человека. Наиболее человечен из всех четырех – третий по счету, рожденный женщиной в браке с полутитаном, несущий в себе и человеческие слабости, и величайшую доблесть.

Это Давид, один из самых любимых народом героев. Он наиболее прочно и неразрывными узами связан с той исторической обстановкой, которая легла в основу сложения и оформления эпоса.

Давид, сын Мгера Старшего, внук Санасара, отец Мгера Младшего, стал выразителем устремлений армянского народа к освобождению от чужеземного ига и воплощением коллективной мощи народа, его низов, тех людей, которые, отбросив плуг, пастушескую палку или лук живущего охотой горца, взяли за оружие, чтобы совершать великие подвиги.

Это торжество армян над чужеземными завоевателями. Изгнание арабских сборщиков податей, арабских наместников, арабских войск из Армении имело место более тысячи лет назад. Это событие притянуло к себе древние мифы и древние сказания, с обстановкой этого события, с его веками, с его именами переплелись древнейшие сказания.

Именно в наши дни особенно близким и понятным является сложившийся в сознании народа в незапамятные времена образ мощного героя с горячей и чистой душой, отзывающегося на каждый призыв о помощи и бескорыстно свершающего подвиги на благо своего народа, на благо Родины.

Академик Иосиф ОРБЕЛИ.

3 ноября 2019 года в Московской армянской воскресной школе «Верацунд» при Посольстве РА в РФ успешно состоялись открытые уроки, посвященные 1080-летию героико-патриотического эпоса армянского народа «Давид Сасунский». Также в этот воскресный день коллективом школы было обращено внимание на День народного единства – российский государственный праздник, отмечаемый 4 ноября начиная с 2005 года. Подчеркнем, что имеющий тысячелетнюю историю великий героический эпос «Давид Сасунский», являющийся энциклопедией быта, нравов, мировоззрения армянского народа и отражающий его представления о нравст-

венности и других важных аспектах, впервые записан в 1873 году филологом и фольклористом, этнографом, исследователем народной словесности Гарегинном Срвандзтяном.

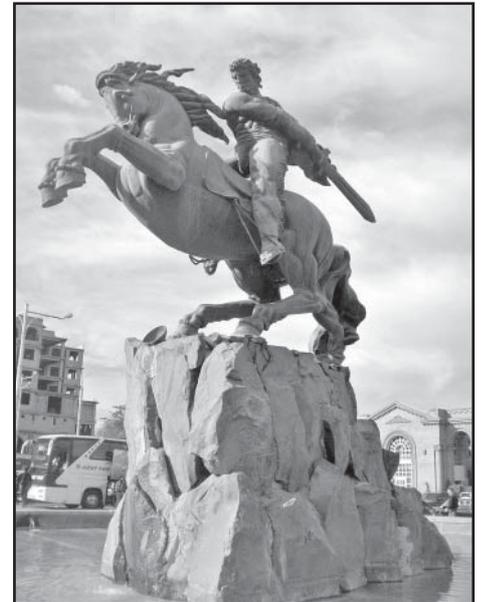
В целом в рамках познавательных учебных занятий и профильных открытых уроков были представлены интересные литературно-музыкальные и национальные танцевальные номера (в том числе древний армянский народный танец «Кочари»). В частности, братья Вартаняны выступили с тематическим информационным докладом, посвященным средне-

Станция «Сасунци Давид» Ереванского метрополитена

Танковая колонна «Давид Сасунский»

220

вековому национальному эпосу «Давид Сасунский», включённому в 2012 году в Список шедевров устного и нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО.

Характерно, что в Ереване установлен памятник легендарному герою армянского эпоса Давиду Сасунскому (скульптор – народный художник СССР Ереванд Семёнович Кочар, архитектор – заслуженный деятель искусств и заслуженный архитектор Армянской ССР Микаэл Давидович Мазмян, открыт в 1959 году председателем ереванского горисполкома Гургеном Арташесовичем Пайлеваняном). К слову, будучи узнаваемым символом столицы Армении, данный памятник традиционно служит эмблемой

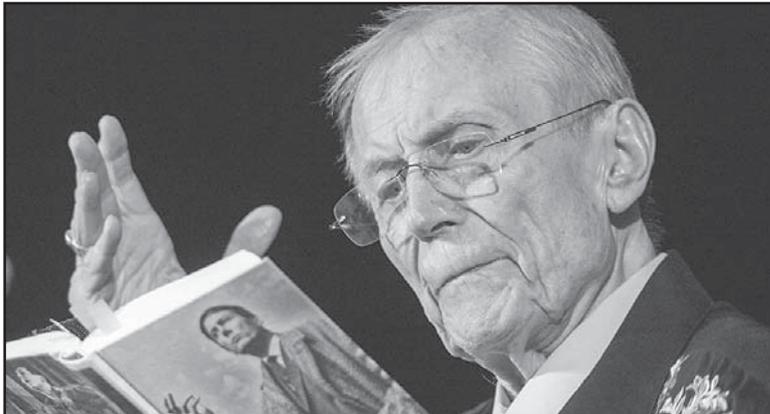

армянской киностудии художественных фильмов «Арменфильм», а в 1968 году был изображён на почтовой марке СССР по случаю 2750-летия Еревана. Вместе с тем добавим, что в 1922 году народным художником Армянской ССР

Акопом Карапетовичем Коджояном создана широко известная работа «Давид Сасунский» (бумага, акварель); в 1944 году во время Великой Отечественной войны сформирована танковая колонна «Давид Сасунский»; с 1981 года действует станция «Сасунци Давид» Ереванского метрополитена.

Евгений ЕВТУШЕНКО: «Без армянской великой культуры человечества быть не могло»

Уроки Армении

Знакомство Еvtушенко с Арменией началось с дружбы с однокурсником, известным армянским поэтом Паруйром Севаком. «Армения встречала меня теплом в самые трудные моменты жизни... А Паруйр Севак находил отдушину в Москве, когда ему трудно было на родине», – писал Еvtушенко.

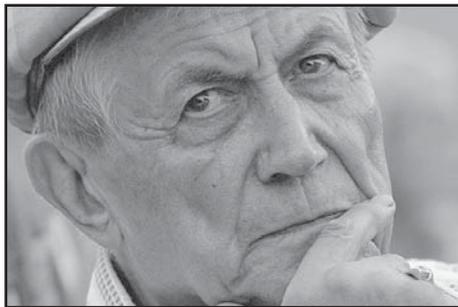
Именно с Севаком связано еще одно воспоминание классика, когда армянский поэт отказался от роскошного стола, накрытого Еvtушенко по случаю публикации переведенной им поэмы в «Новом мире». Севак отказался от банкета, сославшись на то, что в Армении народ голодает.

«У Паруйра совесть была выше личного, и это стало для меня нравственным уроком», – писал Еvtушенко.

Впервые поэт побывал в нашей стране, приехав на похороны великого армянского поэта Аветика Исаакяна и был потрясен всенародной глубокой скорбью.

Теплые отношения связывали Еvtушенко также с другим армянским поэтом – Ованнесом Ширазом. Он дружил и с известным композитором Арно Бабаджаняном, написавшим несколько песен на стихи Еvtушенко, которые стали хитами.

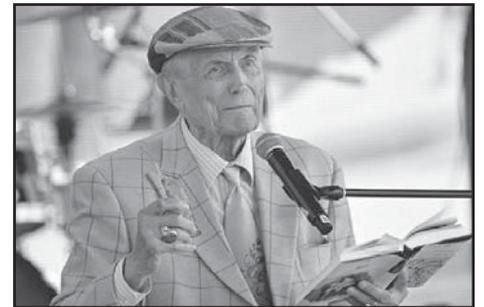
Еvtушенко и армянская поэзия

Евгений Еvtушенко перевел не так много стихотворений Севака, но тот факт, что он это делал порой в тяжелое для коллеги по цеху время, помогало Паруйру пережить временные трудности.

Кроме Севака Еvtушенко перевел на русский язык стихотворения Геворга Эмина, Размика Давояна, Ованнеса Ширазы, Маро Маркарян, Амо Сагияна, Сильвы Капутикян, также стал редактором сборников переводов армянской поэзии на русский язык.

Признание в любви

Еvtушенко всегда искренне интересовался армянской культурой и историей. Фраза «Я счастлив, что я вновь на этой многострадальной земле» принадлежит именно ему.

Об Армении и армянах написана книга Еvtушенко «Талант есть чудо неслучайное».

Другу-поэту Геворгу Эмину Еvtушенко посвятил одно из своих пронзительных стихотворений, в котором есть такие строки: «С мольбою и укором Арарат/ Зовет меня, как будто армянина.../ И верю я – настанет день, когда / Границ не будет – только арки радуг, / Исчезнут в мире злоба и вражда, / И я прижмусь щекою к Арарату. / А если нет – лишь бы хватило сил! – / Пусть надорвусь, пусть мой хребет дробится, – / Я Арарат на плечи бы взвалил / И перенес его через границу...»

Говоря об Армении, русский поэт говорил о своей любви не только к армянской литературе, но прежде всего к армянскому народу. В стихотворении «В Чаренцаване», посвященном открытию памятника выдающемуся армянскому поэту Еггеше Чаренцу, он написал: «Кровь за кровью, резня за резню – / вот история этой земли. / Но не вянут цветы над землею / там, где в землю поэты легли. / Все во мне – от Гомера, Катулла, / Все в Армении – тоже мое. / Без армянской великой культуры/ человечества быть не могло».

Армянский народ – распространитель цивилизации

«Все исследования указывают на тот факт, что армянский народ отмечен самой волей Божьей и избран ею как распространитель христианства и цивилизации на Востоке. Армян можно рассматривать как заправку, как главный ингредиент азиатского теста, призванный оживить умертвленную духовную жизнь в этом регионе.

Армяне вопреки всему сохранили верность своей родине, языку, своим традициям, христианству и церкви, национальному самосознанию. Армяне относятся к числу самых красивых народов на планете. Они очень соразмерно, пропорционально сложены, они изящны, но склонны к полноте.

Это главным образом брюнеты – спокойные, мягкие, скромные и чрезвычайно воспитанные.

В семейной жизни у этого народа сохранен патриархальный уклад, который только в одном резко и существенно отличается от других азиатских народов.

Отличие в социальном положении женщины, в признании ее самостоятельности, равноправия и человеческого достоинства, что выражается в самом укладе армянской семьи, а также в личностной характеристике армянских женщин.

Мне кажется, причина этого кроется в самой миссии армян как народа высокой культуры и духовности, который стал связующим звеном и центром объединения Европы и Азии».

Барон Август фон Гакстаузен (1792-1866 гг.),

прусский чиновник, экономист и писатель.

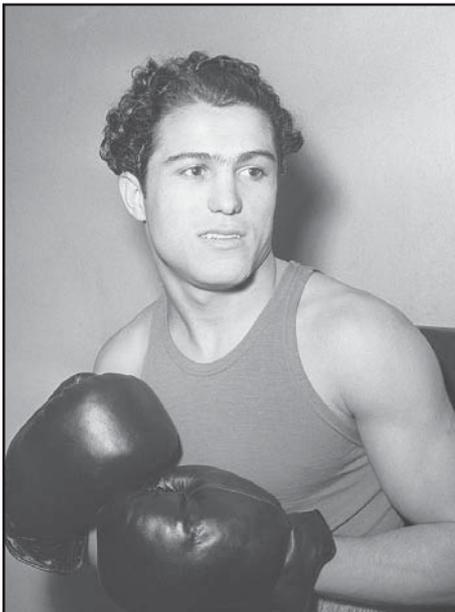
Владимир ЕНГИБАРЯН – первый в истории СССР чемпион Европы по боксу

Владимир Николаевич ЕНГИБАРЯН родился 24 апреля 1932 года в Ереване. Его предки были родом из посёлка Иджеван Тавушской области.

Семья будущего чемпиона часто переезжала по стране в поисках работы и лучших условий проживания. Владимир родился в период ужасного голода в СССР (1932-1933 год). Ликвидация кулачества как класса (раскулачивание), нехватка трудовых ресурсов, усиление налогового бремени, неурожай, массовая потеря зерновых культур – все эти факторы привели к непоправимым последствиям.

Отец Владимира – Николай Аванесович брался за любую работу, дабы обеспечить семью пропитанием. Благодаря неустанным усилиям и строгому воспитанию его дети пережили сложный период, а младший, четвёртый, ребёнок стал известен во всём мире как один из величайших бойцов в истории любительского бокса.

Маленький Володя рос спокойным и тихим мальчиком. Во время учёбы в школе он увлекался спортивной гимнастикой. После уроков Енгибарян занимался в спортзале. Кольца, «конь», бревно, канаты, перекладина, брусья, шведская стенка – эти тренажёры помогли будущему чемпиону развить силу, ловкость, атлетизм и научили мастерски владеть своим телом. Енгибарян прошёл через все тяготы, вы-

павшие на долю тыла во время Второй мировой войны. В 1947 году он поступил в ремесленное училище связи.

В подвале учебного корпуса находилась секция бокса. Под руководством учителя физкультуры кандидата в мастера спорта Артёма Арутюнова ребята постигали азы кулачного искусства. Володя стал посещать занятия по боксу. Тренировки в гимнастическом зале и природная скорость дали хороший толчок к развитию в новом виде спорта. В 1951 году Енгибарян стал бронзовым призёром чемпионата СССР среди юношей в легчайшем весе.

Енгибарян был левшой в жизни, однако боксировал в классической левосторонней стойке правши. Основой его манеры ведения боя была работа передней рукой и постоянное движение. Володя действовал нестандартно. Он боксировал с опущенными руками. 90% действий в ринге производил передней рукой. Длинный левый боковой на скачке и аналогичный прямой удар стали визитными карточками Енгибаряна.

Боевая манера Владимира Енгибаряна строилась на высочайших скоростных качествах, феноменальной реакции и изумительной пластичности. К этим природным талантам добавлялись отточенная годами упорных тренировок техника и прекрасная тактическая выучка. Благодаря этому Енгибарян был неудобен для соперников ещё и из-за того, что, будучи природным левшой, действовал в стойке правши, боксировал часто с опущенными руками, непринуждённо уходя или уклоняясь от атак и подлавливая соперников разительными контрвыпадами.

Его по праву называли основоположником интеллектуального стиля в советском боксе. К тому же Енгибарян, что нехарактерно для большинства скоростных игроков-технарей, обладал мощным ударом, причём с обеих рук. Многие сильнейшие боксеры мира испытывали на себе мощь его коронного удара, прозванного «тараном». А его нестандартный удар левой снизу на скачке вошёл в международный боксёрский лексикон как «удар кием».

Создавалось впечатление, что на костяшках его левого кулака находится печать, а Володя стремится поставить её на лицо своему сопернику. Быстрый, точный джеб, словно выпад копьём. Он обладал сильным поставленным ударом, но не стремился закончить бой нокаутом. Для Енгибаряна было важно обыграть соперника, выставить его неумелым бойцом и не пропустить ответный удар. Долгое время Владимир не получал должного признания. В сборной СССР к его манере относились скептически, пытались переучить и заставить действовать в классическом стиле, с поднятыми руками. Енгибарян доказал всему миру практичность игрового бокса, где во главу угла поставлена защита. Не пропустить удар соперника и точно пробить в ответ – принцип, по которому действовал армянский боксёр.

Спустя многие годы эту манеру стали использовать такие известные мастера ринга, как Рой Джонс, Серхио Габриэль Мартинес, Мохаммед Али, Насим Хамед и многие другие. Отцом игрового бокса был великий Владимир Енгибарян.

Владимир не получал должного признания от спортивного комитета СССР. Тренеры скептически относились к его необычной манере ведения боя. По этой причине Енгибарян не был включён в заявку сборной на Олимпиаду в Хельсинки (1952 год). СССР – страна шаблонов и догм. Всех людей подгоняли под единую схему. Маленький Володя испытал на себе все паттерны советской системы воспитания.

Его учили держать карандаш и ложку правой рукой, тогда как мальчику было удобно выполнять все действия левой. При занятиях боксом его поставили в классическую левостороннюю стойку правши. В ремесленном училище все инструменты были рассчитаны на правую руку. На каждом шагу жизни он сталкивался с

250

шаблонами. Бокс позволил ему проявить свою индивидуальность. На чемпионате СССР нестандартного паренька приметил тренер, заслуженный мастер спорта Эдуард Аристамесян. Наставник не стал переучивать Енгибаряна, а, напротив, развил его сильные качества. В 1952 г. Володя повторил успех годичной давности.

Он стал бронзовым призёром чемпионата СССР. На сей раз в лёгком весе. В 1953 году благодаря стараниям и инициативе Эдуарда Аристамесяна Енгибарян поехал на первый для сборной СССР чемпионат Европы, проходивший в Варшаве. На польских рингах весь мир воочию наблюдал боксёрскую грацию армянского виртуоза. Владимир победил соперников из ГДР, Болгарии, Польши и венгра Иштвана Юхоча в финале. Енгибарян стал первым в истории СССР чемпионом Европы по боксу.

В 1954 и 1955 годах Енгибарян стал лучшим на чемпионате СССР. Второй чемпионат Европы, проходивший в ФРГ в 1955-м, закончился для Владимира на стадии 1/2 финала. Он уступил в близком бою опытнейшему поляку Лешеку Дрогошу и стал бронзовым призёром турнира в первом полусреднем весе.

Год спустя на Олимпиаде в Мельбурне два лучших боксёра дивизиона «скрестили перчатки» в первом круге соревнований. Володя взял реванш у принципиального соперника. Советский спортсмен, как нож сквозь масло, прошёл через оппонентов из Франции и Южной Африки. В финале он победил знаменитого итальянца Франко Ненчи. Енгибарян достиг вершины мирового бокса. Он стал олимпийским чемпионом.

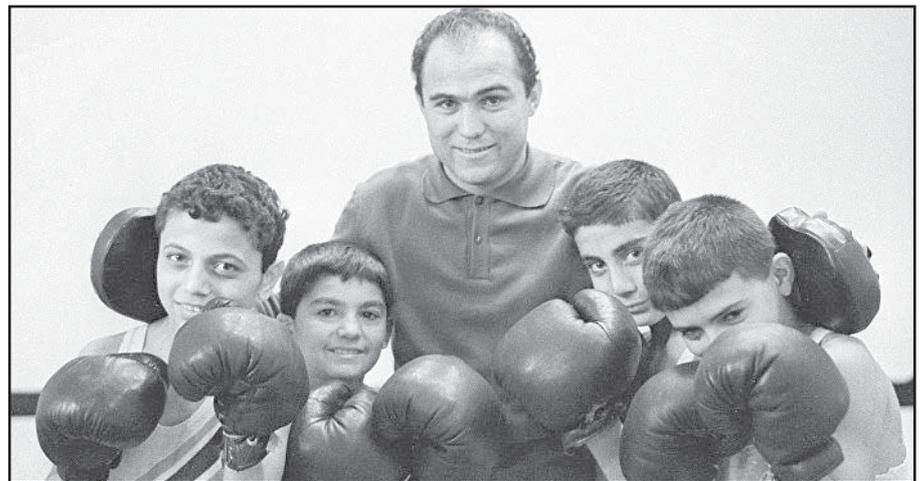
Володя продолжал побеждать на первенствах СССР и подтвердил свой статус лучшего боксёра мира на международной арене. В 1957 году ему покорился второй чемпионат Европы, проходивший в Праге. По итогам турнира Енгибарян получил хрустальный кубок за лучшую боксёрскую технику среди бойцов всех весовых категорий.

В 1959 году Владимир стал трёхкратным чемпионом Европы. Третья золотая медаль швейцарского турнира в Люцерне пополнила коллекцию наград армянского мастера. Казалось, что с присущей ему лёгкостью и грацией Енгибарян станет двукратным олимпийским чемпионом. Но судьба распорядилась иначе. Травма, завершение спортивной карьеры и тренерская деятельность. На Олимпиаду в Рим Владимир ехал в качестве главного фаворита турнира. В 1/8 финала Енгибарян победил спортсмена из Южной Африки

– Виллема Лудика. Успех омрачился травмой ударной левой руки. Боли в кисти начали беспокоить олимпийского чемпиона за несколько недель до начала турнира. Травма усугубилась в боях. Как итог, две трещины в пястной кости. Володя уступил в четвертьфинальном поединке поляку Мариану Каспику.

Сразу после турнира Енгибарян объявил о завершении спортивной карьеры. На любительском ринге он одержал 255 побед и потерпел лишь 12 поражений. После завершения спортивной карьеры Енгибарян ушёл в тренерскую деятельность. Благодаря его стараниям в состав сборной Советского Союза вошло много талантливых представителей Армении. Владимир открыл первую в СССР детско-юношескую школу бокса, впоследствии названную в честь основателя.

Владимир Николаевич был настоящим новатором бокса. Он всегда стремился к новому: развивал в своих учениках индивидуальность; практиковал нестандартные подходы в тренировочном процессе; удачно сочетал в системе подготовки гимнастику и бокс. Он стал первым в истории СССР судьёй международной категории AIBA.

Енгибарян часто посещал Америку. Перенимал иностранный опыт. Будучи тренером, не чурался выходить в ринг на показательных спаррингах, демонстрируя своё искусство и отменную физическую форму. В СССР не ценили стремления и начинания великого боксёра.

Всё новое воспринималось как нечто чужое, ненужное, порождение Запада. Енгибарян внёс огромный вклад в развитие советского бокса. Но на тренерской должности он получал лишь небольшой оклад и вынужден был совмещать несколько видов деятельности, чтобы обеспечить свою семью. Советское правительство бездарно относилось к народным героям. Он был кумиром на территории Армении, но «правящая машина» СССР считала олимпийского чемпиона выскочкой, человеком, который стремится принести западную культуру в Советский Союз.

Слова «развитие» и «нововведения» пресекались на корню. В конце концов Владимиру надоело биться в закрытую дверь мифического коммунизма. В 1990 году он вместе с семьёй уехал в Калифорнию, где по достоинству оценили его труд и заслуги.

Енгибарян успешно занимался тренерской деятельностью, обучая искусству бокса иностранных бойцов. Он разбогател и получал наивысшую пенсию от правительства США.

1 февраля 2013 года Владимир Николаевич Енгибарян скончался от тяжёлой стадии болезни Альцгеймера.

Ему было 80 лет. Тело великого боксёра по просьбе правительства Армении было передано на его историческую родину. Церемония прощания состоялась 3 февраля 2013 года в Ереване в соборе Святого Саркиса. В церемонии приняли участие министр спорта Армении и президент Национального олимпийского комитета.

Своей олимпийской победой Енгибарян словно связал нить эпох, став преемником легендарного армянского царя Варздата, ставшего в 385 году победителем 291-х Олимпийских игр древности по кулачному бою. Армяне по-настоящему гордились своим выдающимся соотечественником. За время жизни в эмиграции Владимир Николаевич несколько раз прилетал на родину, где его принимали со всеческими почестями и присваивали награды чиновники высшего государственного ранга включая президента Армении.

С 2013 года в честь Владимира Енгибаряна проводится ежегодный боксерский турнир. Владимир Николаевич Енгибарян - один из величайших бойцов в истории любительского бокса. Новатор и основатель игровой манеры ведения боя. Он на деле продемонстрировал практичность своего стиля и внёс огромный вклад в развитие бокса на территории СССР.

Материал подготовила Марина ГАЛОЯН.

Экологическая культура – гарант успешного социально-экономического развития

Варвара АНТОХИНА, министр природных ресурсов и экологии Калужской области

– Калужская область – один из лидеров развития промышленности в России. Сказывается ли активная индустриализация на экологической обстановке в регионе?

– Благоприятная экологическая обстановка в регионе – один из ключевых факторов его социально-экономического развития. Поэтому вопросы рационального природопользования приобретают всё большее значение. Если мы хотим сохранить природные богатства, то необходимо найти новые способы производства и потребления.

Большинство компаний, которые пришли к нам в область за последние 10-15 лет, используют только современные технологии и оборудование. Их деятельность соответствует международному уровню экологической безопасности. При строительстве новых заводов сразу закладываются очистные сооружения, устанавливаются различные фильтры очистки. Ряд прогрессивных производств реализуют собственные программы по охране окружающей среды. Безусловно, это требует определенных вложений. Но, как показывает опыт, экологически чистые «зеленые» технологии в конечном итоге приводят к серьезному экономическому выигрышу. Соблюдение высоких экологических стандартов сегодня является неременным требованием для всех промышленных стартапов и важным условием для успешного развития в дальнейшем.

Из года в год мы отмечаем тенденцию к положительной динамике и стабилизации экологической обстановки в регионе. Это отражено в экологическом рейтинге субъектов РФ, который проводит Общероссийская общественная организация «Зеленый патруль». В сводном экоиндексе по итогам весны 2019 года Калужская область занимает 11-е место среди 85 субъектов России. К примеру, в 2015 году мы были на 29-м месте, а в прошлом году занимали 19-ю строчку рейтинга.

Мы не только проводим системную работу по экологическому надзору в области природоохранного законодательства, но и предлагаем предприятиям самим проводить природоохранные мероприятия. Так, по инициативе министерства по проекту «Наши партнеры» в прошлом году инвестиции в природоохранные мероприятия составили более 600 млн рублей, а в текущем — уже порядка 650 млн.

Сегодня к мерам по охране окружающей среды от промышленных загрязнений относятся: регулярный мониторинг по контролю за предельно допустимыми выбросами, модернизация очистных сооружений, радикальный апгрейд технологических процессов на производствах и уменьшение вредных выбросов. Большое

внимание уделяется озеленению территорий, проведению экологических акций. Все это важно для сохранения окружающей среды и создания условий для благоприятного проживания жителей.

– Какие, на ваш взгляд, необходимо инициировать стимулирующие механизмы для инвестирования в «зелёные» технологии и насколько успешно они внедряются на предприятиях Калужской области?

– Очень важным в сфере эконнадзора является выполнение природопользователями конкретных мероприятий по уменьшению или прекращению негативных воздействий на окружающую среду. В Калужской области к наиболее эффективным промышленным предприятиям, активно внедряющим перечисленные природоохранные практики, относятся ООО «НЛМК-Калуга», ОАО «ЛафаржХолсим», АО «ОНПП «Технология» им. А. Г. Ромашина», ЗАО «Л'Ореаль», АО «НПП «Калужский приборостроительный завод «Тайфун», ООО «АйСиЭмГласс Калуга», АО «Кировская керамика», ООО «Хемофарм», АО «Вольво Восток», ООО «ПСМА Рус» и другие.

Ряд компаний проводят работу по вопросам предотвращения негативного воздействия на водные объекты. Например, в рамках хозяйственной деятельности мониторинг осуществляют ГП «Калужоблводоканал», АО «Думиничский мясокombинат» (р. Вертинка), АО «Обнинскоргсинтез», ООО «Производственная компания «ЛУЧ» (р. Вежна), ООО «НЛМК-Калуга» (р. Протва), ООО «Экоаналитика» (р. Путынка), ПАО «РУССКИЙ ПРОДУКТ» (р. Путынка и р. Суходрев).

Значительный объем работы по переходу на энергоэффективные и природоохранные технологии выполняют также предприятия жилищно-коммунального комплекса, особенно в сферах теплогенерации и водоотведения. Внедряются новые подходы в деятельность по обращению с отходами, реализуются лесовосстановительные мероприятия. С целью популяризации экологической культуры министерство уже в пятый раз проводит конкурс «Экоорганизация». За эти годы значительно возросло количество участников, заметно усилилась конкуренция.

Стимулированию инновационной активности в сфере внедрения «зеленых» технологий на производстве могут послужить изменения в налоговой, конкурентной и торговой политике, финансовые поощрения «зеленых» инноваций, контроль за использованием природных ресурсов. Необходимо добиться ситуации, чтобы производства, связанные с загрязнением окружающей среды или перерасходом ресурсов, стали невыгодными. Тогда компании, вкладывающие средства в экотехнологии, смогут получать от этого реальные дивиденды.

– Какие направления деятельности министерства природы будут приоритетными в ближайшие годы?

– Главным образом наша деятельность направлена на реализацию мероприятий в рамках нацпроекта «Экология». В Калужской области реализуются 7 региональных проектов. Здесь мы работаем совместно с региональными министерствами: строительства и жилищно-коммунального хозяйства, конкурентной политики, экономического развития, а также с областным Законодательным Собранием и федеральными ведомствами.

Весь комплекс работ наше министерство проводит в тесном контакте с федеральными, региональными и местными органами власти.

Всего из 11 утвержденных федеральных проектов в сферу наших компетенций попадают четыре: «Чистый воздух», «Сохранение уникальных водных объектов», «Сохранение биологического разнообразия и развитие экологического туризма» и «Сохранение лесов».

Калужский министр – в сотне самых ярких лидеров

Французский независимый аналитический центр Института Шуазель составил список самых ярких и талантливых молодых лидеров России.

В топ-100 вошла министр природных ресурсов и экологии Калужской области, сообщила пресс-служба ведомства.

Выбранные российские лидеры провели деловые встречи с общественными, государственными деятелями и представителями бизнеса во Франции.

Авторы проекта выбирают самых ярких и талантливых представителей современного поколения до 40 лет, чей потенциал способствует модернизации экономики страны. Российский список топ-100 по своей сути является продолжением французского ежегодного рейтинга Choiseul 100 France, составляемого с 2013 года, и призван объединить в единую сеть контактов молодых экономических лидеров наших стран.

270

В центре внимания по-прежнему остается «Вода». Постоянно общаясь с населением, мы видим, что людей очень волнует её качество. Наши специалисты уже не первый год систематически проводят мониторинг состояния воды, в том числе сточных вод. Большая работа ведется по скважинам, в том числе бесхозным, по их тампонажам, чтобы исключить антропогенную нагрузку на подземные воды.

Я искренне рада, что в документ включены пять важнейших для нашего региона направлений. По каждому из них ведется работа не только на региональном уровне, но и оказывается большая федеральная поддержка.

– Может ли министерство природы дать какие-то гарантии по сохранению восстановленных в рамках нацпроекта природных объектов? Какую роль здесь играет экопросвещение?

– Мы работаем в рамках природоохранного законодательства. Если проводятся, например, работы по лесовосстановлению, очистке водоемов, безусловно, мы следим за должным уровнем их исполнения. Однако существует много субъективных факторов, от которых зависит состояние восстановленных объектов: от погодных условий до гидрологического режима территории. Очень важен и человеческий фактор, когда сами люди становятся виновниками лесных пожаров, свалок в лесах, загрязнения водных объектов. Именно поэтому большое внимание мы уделяем экологическому просвещению, которое способствует формированию экологической культуры.

Мы работаем с населением посредством проведения природоохранных акций, стараемся вовлечь в них как можно больше неравнодушных к природе людей. Это акции «Всероссийский день посадки леса», «Живи, лес!», «Дни защиты от экологической опасности», «Сохраним родную природу!» и другие. Например,

Всероссийская акция по очистке берегов водоемов «Вода России» в 2018 году собрала более 10 тысяч человек. Замечательно, что с каждым годом количество участников растет.

Увеличивается и количество обращений граждан, которые сами включаются в процесс защиты окружающей среды. В 2018 году было рассмотрено около 900 обращений, а за полгода текущего года – 599, часть из них – в ходе личного приема. Растет и активность населения: поступает много инициатив в области защиты окружающей среды, которые мы готовы поддержать.

Весь комплекс работ наше министерство проводит в тесном контакте с федеральными, региональными и местными органами власти. Мы тесно взаимодействуем с территориальными управлениями федеральных структур, природоохранной прокуратурой, ГУ МЧС России по Калужской области, службой судебных приставов, а также общественными организациями и волонтерами.

Отдельно отмечу, что для популяризации проблем защиты окружающей среды большим событием стал 2017 год, который указом Президента РФ В. В. Путина был объявлен Годом экологии. Этот год дал возможность не только говорить о проблемах в области экологии, но и позволил консолидировать усилия общества, государства и бизнеса для ответа на экологические вызовы, сформировав единую экостратегию. Этот важнейший документ определяет основные векторы экологического развития страны и закрепляет приоритетность «зеленой» повестки в государственной политике.

Калужская область, активно развиваясь в экономическом плане, демонстрирует явные успехи в привлечении инвестиций в сбережение окружающей среды. Приоритетными природоохранными направлениями госполитики, определенными Стратегией до 2025 года, мы будем и дальше руководствоваться при разработке и реализации программ социально-экономического развития Калужской области.

ВЕСТНИК, №4, 2019 г.

Замечательные цитаты о родителях

Не воспитывай детей, все равно они будут похожи на тебя. Воспитывай себя!

Английская пословица.

Родители – самые главные люди в нашей жизни. Но порой мы забываем об этом. А ведь им так нужна наша поддержка и любовь. Давайте помнить об этом. Мы подобрали для вас цитаты, которые убедят вас в том, что родители бесценны.

◆ Только когда дети начинают жить отдельно от родителей и на свои деньги, они начинают понимать, что они – не самые умные, а их родители – не самые глупые.

◆ Семья – это царство отца, мир матери и рай ребенка.

◆ Не обижайте родителей. Родители – слишком близкая мишень; дистанция такая, что вы не можете промахнуться.

◆ Ты не найдешь никогда более лучшего друга, чем твои родители. Только они за спиной говорят хорошее о тебе, а в лицо – какое ты гавно.

◆ Родители – самое неоцененное, но бесценное из того, что может быть в жизни...

◆ Лишь повзрослев, мы начинаем понимать цену родительских советов!

◆ Друзья у тебя могут быть предателями, любимые – неверными, а вот родители – всегда с тобой, всегда одни.

◆ Не слишком сердитесь на своих родителей, помните, что они были вами, и вы будете ими.

◆ Цените своих родителей – они единственные, кто не оставит вас в любой сложившейся ситуации.

Омар Хайям.

◆ У каждого из нас есть два крыла: отец и мать. И пока они есть, мы летаем. Но очень тяжело лететь с одним крылом... А тем более идти пешком... Дай Бог всем летать как можно дольше на двух крыльях! Берегите родителей!

◆ Быть родителем – это важная работа. Родители – это наставники, учителя, друзья, защитники, судьи и руководители.

Ремез Сассон.

Михаил ТУРЕЦКИЙ: «С Арменией меня связывает очень многое – моя лучшая половина отсюда»

«Хор Турецкого» – долгожданный и дорогой гость в Армении! Концерт начался нестареющим хитом «Лучший город земли» в исполнении заслуженного артиста Феликса Царикати, а гвоздем стало выступление арт-проекта «Хор Турецкого», исполнявшего попури известных опер, народных и популярные песни. Специально для Армении прозвучали «Вечная любовь» Азнавура и «Мой Ереван» Бабаджаняна. Незадолго до выступления Рону Кумпану удалось побеседовать с основателем и худруком арт-группы «Хор Турецкого», народным артистом России Михаилом Турецким.

– С Арменией меня связывает очень многое – моя половина, дорогая половина, родом отсюда. Я говорю о своей любимой супруге Лиане. В 90-х они с семьей переехали в США, а после нашей с ней встречи она как настоящая жена артиста, так и хочется сказать «декабриста», променяла уже налаженную жизнь в Америке на российское настоящее.

– Успеваете бывать с семьей – у вас, если не ошибаюсь, несколько дочерей?..

– Да, дети – это серьезно. Дочь от первого брака, Наталья, уже совсем взрослая, получила хорошее юридическое образование и работает со мной – моя правая рука в офисе. Вторая дочь, Сарина, обладает прекрасными артистическими данными, обладательница шести золотых, одной серебряной и бронзовой медали на самом престижном музыкальном соревновании для детей и подростков – WorldChampionship of Performing Arts. Третья дочь, Эммануэль, отметила недавно свое шестилетие, ну и, наконец, младшенькая – Беата. Я, естественно, их балую, так

как на общение остается ничтожно мало времени.

– Дома вас окружают дамы, а «Хор Турецкого» – наоборот, исключительно мужской коллектив...

– Хор Турецкого – это хор солистов, некий проект, который называется у нас арт-группой. Однако с 2009 года мы раскрываем еще одну компанию – арт-группу «Сопрано». Это женская группа, она не часть нашего коллектива, это отдельно взятый проект.

Дело в том, что наш коллектив продолжает успешно гастролировать и выступать по всему миру и пользуется большим успехом. Мужской коллектив – набор голосов, которым делается огромная музыкальная картина: и рок, и опера, и джаз, и поп-музыка, и мировая классика, и фольклорная музыка, и даже шансон. И мне захотелось сделать такую же женскую группу, потому что, во-первых, это очень востребованный жанр, а во-вторых, сегодня на ниве женского вокала на постсоветском пространстве можно на пальцах сосчитать профессиональных ярких певиц от 30 до 40 лет. Вот я и собрал такую группу. Мы прослушали полторы сотни девушек по всей стране, включая претенденток из бывшего Союза, и отобрали сначала 40, потом оставили десять лучших, и это на самом деле лучшие голоса России нового поколения. Уверен, вскоре они станут знаменитыми не только в России, но и во всем мире.

– А есть ли в хоре армяне?

– В хоре есть представители разных национальностей, но вот армян, к сожалению, нет... Это наше серьезное упущение. Хотя мы исправляемся – в «Сопрано» есть одна армянская девушка.

– Вы часто бывали у нас в советское время и можете сравнивать Армению тех лет и нынешнюю. Каковы ваши впечатления?

– Мне кажется, развал Советского Союза – это не самое лучшее, что могло произойти в истории Армении – несмотря на свою многовековую историю, страна была четко интегрирована в большую структуру. Ведь у Армении нет нефти и газа, нет своих ресурсных источников помимо золотых рук и золотых мозгов, часть которых за последние годы, увы, рассеялась по миру... Армения была и, уверен, остается страной мастеров, страной умных и талантливых людей, страной Души! Но вот если с 17-го года Армения развивалась бы самостоятельно, то, наверно, сегодня все было бы нормально. Но с развалом СССР взаимодействие с другими республиками закончилось и стране пришлось искать совершенно новый путь, а вокруг еще, мягко говоря, не все друзья. Непростая задача, но видно, что страна очень старается. Мы вчера с женой гуляли по городу, и она – бывшая ереванка – сама с радостью отметила, что город стал намного краше и чище. Люди очень хорошие, приветливые. И вообще, куда ни зайдешь, чувствуется, что люди стали думать иначе – у страны появилось уверенное будущее, страна научилась быть самостоятельной!

200 были опубликованы сведения о президентском дворце, подтверждающие, что он принадлежал армянской семье, которая была уничтожена в 1915 году.

Со своей стороны турецкое правительство настаивает на том, что дворец был продан семьей Касабиан семье Булгурлузад. Но представители семьи Касабиан в третьем поколении, которые в настоящее время находятся в Оттаве (Канада), представили совершенно иную версию, которая кардинально отличается от официальной турецкой версии, заявив, что дворец все еще принадлежит их семье.

Последствия Геноцида армян продолжают проявляться спустя 104 года.

Оригинал публикации: khabaramani.com

Dialogorg.ru

Вспомни имя своё

В Русском драматическом театре имени К. Станиславского 9 ноября состоялась очередная показ драмы «Меня зовут Комитас» в режиссуре заслуженного артиста РА Роберта Акопяна.

Новая работа Роберта Акопяна основана на произведении журналиста, русскоязычного писателя, известного армянского фотографа из Грузии Валерия Унанянца и рассказывает историю жизни выдающегося композитора армянского народа. Это уже третий по счету показ спектакля, посвященного 150-летию со дня рождения Комитаса вардапетя. Премьера спектакля состоялась 12 октября этого года.

Постановка «Меня зовут Комитас» стала очередным обращением к теме геноцида (после моноспектакля «К вам обращаюсь...» по роману Левона-Завена Сурмеляна) известного армянского актера Роберта Акопяна. Немного изменив своему излюбленному жанру – моноспектаклю, Акопян вынес на суд зрителей в своем исполнении трагедию Согомона Согомоняна. Человека, который после всех зверств, осуществленных против его народа в 1915 году, свидетелем которых он стал, не может вспомнить, кем он был...

А был он великим Комитасом, человеком, перед талантом и заслугами которого преклонялись не только на родине, но и в Европе. Его искусство восхищались такие выдающиеся музыканты, как Венсан д'Энди, Габриэль Форе, Камиль Сен-Санс, Клод Дебюсси... А он? Он сейчас пациент психиатрической клиники под Парижем и не помнит ничего. И только в последние дни жизни, перед самой смертью, постепенно восстанавливает свое прошлое из мозаики воспоминаний: колыбельной матери Тагуи (которую не видел, но как истинный музыкант помнит на слух голос), отца-сапожника Геворка, встреч и разговоров с любимой девушкой Соной (убитой турками вместе со всей семьей), учебой в Эчмиадзине, концертом в Париже, встречи с Ованесом Туманяном и работой над оперой «Ануш». В больничной палате пациента «посещают» и другие образы из прошлого – Патриарх Мкртыч I Хримян (Айрик) – Католикос всех армян в 1892-1907 годы, монахи — участники хора духовной семинарии в Эчмиадзине, сасунцы-ополченцы, убиенные представители армянской интеллигенции – Григор Зограб, Сиамант, Даниел Варужан и другие.

«Я хочу вспомнить свое другое имя – не Согомон, которое носил в детстве, а другое... Человек без имени – как дерево без

корней», – говорит герой Акопяна. Последней фразе как бы вторит прекрасная сценография Артура Арутюняна – белые деревья на сцене из железных сеток и передвижные железные же сетки-стены, на которых висят фотографии султана Абдул-Гамида II и других инициаторов резни армян. Центральная декорация сцены – большое дерево, в центре которого крест, а ствол задрапирован белой тканью, до боли напоминающей смирительную рубашку. Нынешний мир Комитаса-Акопяна – «Голгофа» и одновременно «тюрьма», в которой он заточен. И это не лечебница, а его разум, отринувший этот окружающий мир, жестокий и кровавый, в котором в жертву были принесены жизни полутора миллионов невинных армян. Вардапету, воспитаннику Эчмиадзина, глубоко верующему человеку, теперь уже нет в нем места: пошатнулась его вера в Бога, допустившего такое великое злодеяние. И пути смирительной рубашки для душевнобольного человека – это ничто по сравнению с теми душевными муками, которые испытывает Комитас. И эти страдания своего героя актер Акопян передал со свойственным ему темпераментом, заставив зрителей прочувствовать страдания гениального Комитаса.

Хотелось бы отметить и слаженную и сильную игру актерского ансамбля – заслуженной артистки РА Ирины Арутюнян, Льва Налбандяна, Григора Ходжояна, Темине Хачатрян, Мельсиды Акопян, Антона Агаджаняна, Айарпи Зурначян, Нуне Киракосян. Нельзя не упомянуть и музыкальное оформление спектакля: наряду с произведениями Комитаса в спектакле звучит музыка композитора Артура Митиняна. В частности, прекрасный «Осенний вальс» – своеобразный реквием Комитасу, скончавшемуся осенью 1935 года, но не трагичный, а нежный и трогательный, проникающий в самое сердце.

В беседе с «РА» режиссер-постановщик и исполнитель главной роли в спектакле Роберт Акопян отметил, что его личное отношение к Комитасу такое же, как и у христиан – к Христу.

«Я отношусь к Комитасу так же, как и христиане относятся к Христу. Для меня Комитас – для армян и Христос – для христиан – это одно и то же. Комитас тоже взял на себя грехи и взошел на крест. Как взошел? 20 лет пробыл в лечебнице, сохраняя молчание. После премьеры спектакля меня укоряли в том, что Комитас 20 лет молчал, а у меня в спектакле он говорит. Но ведь и у меня он молчал 20 лет и заговорил лишь в последние три дня перед смертью. В начале спектакля мы даем зрителям ориентиры – осень, 22 октября 1935 года, Париж... Я играю не Комитаса, а мое отношение к нему, играю само явление Комитас. Он у нас и внешне не похож: я не отстрил бороду, лысину не сделал. Повторюсь, для меня было важно само понятие Комитас, потому что у каждого армянина свое понимание масштаба его личности. Это мой Комитас, я его таким представляю», – рассказал Роберт Акопян, добавив, что планирует перевести спектакль и в свой любимый моноформат. Уже есть предложение показать спектакль в Вене: если, конечно же, удастся организовать гастрольный составом. В противном случае публика в Австрии увидит моноверсию.

В свою очередь, соавтор Роберта Акопяна по инсценировке Марина Мариносян отметила, что, основываясь на пьесе «Пациент лечебницы Виль-Жуив» Валерия Унанянца, они многое привнесли от себя: сцены с детством Комитаса, его любимую девушку, встречу Комитаса с Туманяном (консультировались с туманяноведами), турчанку-журналистку, восхищенную концертом Комитаса (которая говорит Комитасу, что ее страна должна вымалывать прощение у армян) и ряд других персонажей. «Также внесли диалоги об армянской песне, которая, на мой взгляд, несет в себе огромный заряд. О доверчивости армян... Все, что хотела сказать и донести до людей. После этой работы у меня сильно изменилось отношение к Комитасу: появилось желание слушать его музыку, хоралы. Это удивительно, как работа может изменить отношение к личности, с которой ты работаешь. А я считаю, что мы вместе с Робертом Акопяном, Валерием Унанянцем и Комитасом работали наравне», – подчеркнула Марина Мариносян.

Ирина АБРОЯН.

В Кемерове 9 декабря 2019 г. наградили участников ликвидации последствий землетрясения в Армении 1988 г.

Землетрясение, случившееся 7 декабря, вывело из строя около 40 процентов промышленного потенциала Армянской ССР. Было разрушено полностью или частично более 350 населенных пунктов.

Кемеровская область одной из первых откликнулась на трагедию. В зоне бедствия отработали более 3 тысяч кузбассовцев, в том числе спасатели, милиционеры, военнослужащие, врачи и строители. В Кемерове был создан областной оргкомитет, координировавший все необходимые мероприятия по снабжению и восстановлению населенных пунктов в пострадавших районах. Возглавил его Георгий Корницкий, в то время – заместитель председателя Кемеровского облисполкома.

По инициативе регионального отделения Союза армян России 9 декабря в Кемеровском городском совете ветеранов состоялось торжественное вручение памятных медалей «Участник ликвидации последствий землетрясения. Армения, 1988 год»

и Благодарственного письма сыну Г. Корницкого Александру (сам ветеран по состоянию здоровья на награждении присутствовать не смог).

Также памятные медали и благодарственные письма были вручены Владимиру Красильникову (в декабре 1988 года был

полковником милиции, заместителем начальника областного ГУВД) и Валерию Зинчуку (он работал главным технологом треста «Агропромстрой», который помогал восстанавливать разрушенный поселок Лусахпюр).

Вел мероприятие заслуженный артист России Олег Кухарев, который в декабре 1988 года работал в Ереване в театре. После землетрясения актеры организовали творческую бригаду и выехали в Ленинакан, чтобы тоже поддержать местных жителей и участников спасательных работ.

– Трагедия, произошедшая 31 год назад, была последней, объединившей все народы не только Советского Союза, но и мира, – напомнил в своем выступлении председатель регионального отделения Союза армян России Георгий Антонов. – Мы сделаем все, чтобы разыскать всех участников ликвидации последствий землетрясения из нашей области и наградить их памятными медалями.

7 декабря в Кемерове по инициативе регионального отделения Союза армян России прошли памятные мероприятия, приуроченные к 31-й годовщине землетрясения в Армении.

В мероприятии приняли участие представители местной армянской диаспоры. К памятнику-хачкару на территории храма Казанской Божией Матери возложили цветы, поставили свечи.

Землетрясение – это страшная трагедия

Настоятель храма отец Игорь провел литургию в память о погибших.

– Я помню, как вместе с нами, работниками армянского кафе, скорбели в 1988 году наши русские друзья. Это была огромная боль для всех! Весь Кузбасс тогда помогал армянскому народу – собирал одежду, еду, отправлял добровольцев в зону землетрясения. В наших серд-

цах и сегодня остаются люди, безвременно ушедшие по воле стихии в те трагические декабрьские дни, – рассказал Саркис Хумарян.

– У меня в Ленинакане тогда погиб дедушка Давид, много знакомых тоже погибли или пострадали. А мне, тогда восьмилетней девочке, повез-

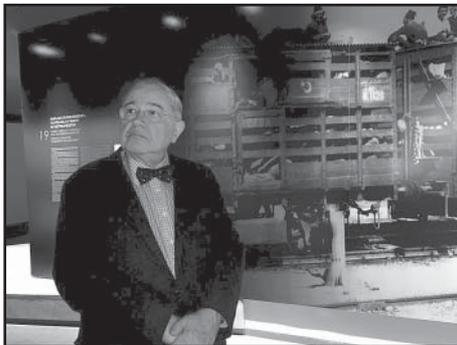
Евгений ПЕТРОСЯН в Цицернакаберде почтил память жертв Геноцида армян

Прибывший в Ереван народный артист России сатирик Евгений Петросян посетил мемориальный комплекс «Цицернакаберд», посвященный Геноциду армян, а также побывал в Музее геноцида.

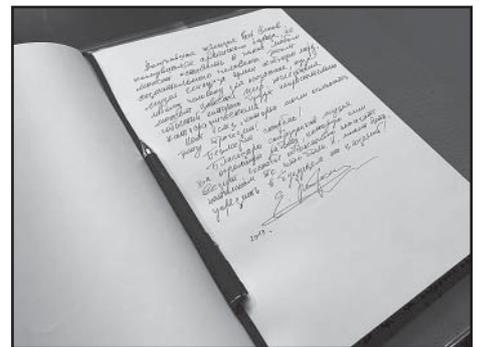
В музее Евгений Ваганович оставил трогательную запись в памятной книге: «Величайшая трагедия всех времен, коснувшаяся армянского народа, не может оставить в покое любого сознательного человека. Этот Музей геноцида армян необходим миру, любому человеку для осознания, куда может завести мир, последствие событий которого будут непростительно катастрофическими. Нет слез, которые могли бы оплакать эту трагедию! Безмерно скорблю!»

Ранее Петросян побывал в Доме-музее Мартироса Сарьяна, но в планах у артиста – посещение и других знаковых культурных

и исторических достопримечательностей Армении. В Ереване юморист находится впервые после «Бархатной революции» – у него здесь состоится сольный концерт «В Армении с любовью».

Кроме того, 22 ноября Евгений Петросян встретился с почитателями его таланта в ереванском Доме Москвы.

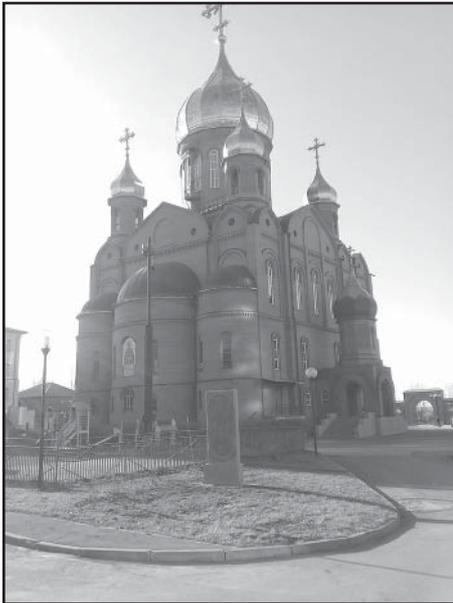
АРМЯНСКАЯ ЭПОПЕЯ ДОЧЕРИ ЛЬВА ТОЛСТОГО: КАК АЛЕКСАНДРА ТОЛСТАЯ ПОМОГАЛА ЖЕРТВАМ ГЕНОЦИДА АРМЯН

Мало кто знает, что дочь великого русского писателя Льва Толстого, Александра, работала медсестрой на российско-турецком фронте в 1915 г. Узнав о бедах армянского народа, она попросила перевести ее в город Ван. В одном из своих интервью Александра Толстая, младшая дочь Льва Николаевича, сказала: «Отец меня научил любить простой народ». В 1915 г. Александра Толстая оказывала медицинскую и моральную поддержку пострадавшим от рук турецких солдат армянским детям и женщинам. Вести о Геноциде армян призвали многих отзывчивых людей в Западную Армению. Около 20 великолепных женщин помогали пострадавшим женщинам и детям, людям, потерявшим свои семьи. Одна из них – дочь знаменитого Льва Толстого. Александра Львовна прибыла на русско-турецкий фронт в составе 7-го полевого врачебно-питательного отряда Всероссийского

земского союза в феврале 1915 г. Сначала работала медсестрой в госпитале города Игдира. Затем, узнав, что в городе Ване есть огромное число армян, которым не оказывается медицинская помощь, Толстая попросилась туда. Армянская община Вана, которая боролась с турками за выживание, чтобы избежать участи соседних городов (уже было известно о резне армянского населения в городах Муш, Зейтун, Сасун и других), не имела доступа даже к примитивной медицинской помощи. Оставив сравнительно удобные условия госпиталя, Толстая направилась в Ван, где в палатках оказывала помощь пострадавшим в боях. О пребывании здесь Толстая впоследствии вспоминала: «Это все производит ужасающее, угнетающее впечатление... Мне не при-

Ещё два памятника жертвам трагедии в «Зимней вишне» появилось в Кемерове

Два новых памятника-хачкара («хач» – крест, «кар» – камень) установили на территории Кемерова в память о жертвах пожара в торгово-развлекательном центре «Зимняя вишня», который 25 марта 2018 года унес жизни 60 человек.

Один из хачкаров прибыл в Кемерове из Армении, где был изготовлен местными мастерами из красного армянского туфа. Хачкар освятил Верховный патриарх и Католикос всех армян, и он был подарен Кузбассу от имени государства и армянского народа в знак поддержки и сочувствия братскому православному народу.

На хачкаре перечислены имена всех, чьи жизни унес тот страшный пожар. По согласованию с родственниками погибших властями региона и Кузбасской митрополией памятник установили на территории Знаменского кафедрального собора, неподалеку от кованой вишни – еще одного памятника трагедии, в создании которого принимали участие кузнецы со всей России и ряда других стран.

Второй хачкар установили у храма Кирилла и Мефодия возле областной филармонии. Инициатива его появления принадлежит Союзу армян Кузбасса, и по благословению владыки Аристарха, митрополита Кемеровского и Прокопьевского, памятный камень создан на средства Кузбасского регионального отделения Союза армян России. Он выполнен из российского мрамора и гранита, и на нем также перечислены имена всех 60 погибших.

Поклониться хачкарам уже можно, но их официального открытия еще не было: на территории Знаменского собора оно произойдет в следующем году после благоустройства территории вокруг памятников, а об открытии камня-креста у храма Кирилла и Мефодия Союз армян Кузбасса сообщит дополнительно.

Отметим, что армянский хачкар считается шедевром мировой культуры: он включен в список нематериального культурного наследия человечества ЮНЕСКО.

*Газета «Кузбасс».
Фото Георгия АНТОНОВА.*

320 ходилось видеть таких страданий. Люди лишились не только крова, имущества, но и своих семей, близких, родных – они лишились всего». Здесь, в Ване, Толстая заразилась тифом, из-за чего в августе вернулась в Москву. После лечения в ноябре она опять вернулась на территорию нынешней Турции и даже была ранена. За свой героизм и самоотверженное служение людям она была награждена Георгиевскими крестами 3-й и 4-й ст. Об этой удивительной женщине мало что известно и в Армении, и в России. Возможно, это связано с тем, что в годы СССР имя Александры Толстой оказалось под запретом. В 1919 г. она была впервые арестована по обвинению в контрреволюции. Ее отпустили, но в 1920 г. снова была арестована и приговорена к трем годам заключения. К счастью, за Александру Львовну вступились известные революционеры и женщину в 1921 г. отпустили. Не приняв революцию, она при первой же возможности перебралась за границу. Прожив 95 лет, в 1979 г. Александра Львовна умерла в Нью-Йорке.

Жанна ПОГОСЯН.

310 Землетрясение – это страшная трагедия

ло уцелеть – мы жили в Ереване. Там тоже толчки ощущались, было очень страшно, но обошлось без разрушений. Землетрясение – это страшная трагедия, но это и история нашего народа. Поэтому ее надо помнить всем, независимо от возраста, и чтить память тех, кого уже не вернуть, – отмечает Лилит Осипова.

Землетрясение вывело из строя около 40 процентов промышленного потенциала Армянской ССР. В результате до основания были разрушены город Спитак и 58 сел; частично разрушены города Ленинакан (ныне Гюмри), Степанаван, Кировакан (ныне Ванадзор) и ещё более 300 населённых пунктов. Погибло по меньшей мере 25 тысяч человек, 19 тысяч стали инвалидами, 514 тысяч жителей республики остались без крова.

Ликвидацией последствий землетрясения занимались не только профессионалы, но и множество добровольцев. Помощь пострадавшей Армении оказывал весь Советский Союз, многие зарубежные страны. Кемеровская область одной из первых откликнулась на трагедию. Как сообщил председатель регионального отделения Союза армян России Георгий Антонов, в зоне бедствия во время спасательных работ побывали около три тысяч кузбассовцев, в том числе врачи и строители.

Собственная информация.

Сенат США признал Геноцид армян

Сенат США единогласным решением принял резолюцию о признании Геноцида армян, сообщает издание Asbarez.

Резолюция S.Res.150 была представлена в апреле со стороны комитета по международным отношениям, который возглавляет сенатор-демократ Боб Менендес, а также бывший кандидат в президенты сенатор Тед Круз.

Усилия сенаторов блокировались в Сенате трижды из опасений, что принятие резолюции «поставит под угрозу delicate переговоры с Турцией и другими союзниками США в регионе».

«Сенат сегодня примкнул к палате представителей, отвергнув турецкий «заговор молчания» и признав право Америки на честную память о Геноциде армян», – сказал исполнительный директор ANCA Арам Амбарян.

Он также призвал исполнительную власть присоединиться к решению Сената, «положив конец любому соучастию США в обмане Анкары».

Резолюция о Геноциде армян (S.Res.150) устанавливает: отказ от отрицания Гено-

цида армян; официальное признание Геноцида армян со стороны правительства США и поминовение памяти жертв геноцида; информирование о Геноциде армян с целью предотвращения подобных преступлений в будущем.

Кроме того, там содержится призыв не допускать попыток вовлечь власти США или ассоциировать их с отрицанием Геноцида армян «или любого другого геноцида».

Напомним, палата представителей американского Конгресса 29 октября приняла резолюцию № 296 о признании событий в Османской империи в период с 1915 по 1923 год геноцидом.

Геноцид армян в Османской империи – первый геноцид XX века. Несмотря на то что этот факт признан многими странами, Турция – правопреемница Османской империи, традиционно отвергает обвинения в Геноциде армян.

На сегодняшний день 49 из 50 штатов США на местном уровне признали Геноцид армян официально, но на федеральном уровне этого до сих пор не происходило.

Мы, горцы Дагестана, должны быть благодарны Месропу Маштоцу

«Мы, горцы Дагестана и прилегающих территорий, прежде всего должны быть благодарны Месропу Маштоцу, который 1500 лет назад задумался о наших судьбах и вместе со своими учениками создал для нас систему письма», – заявил на проходящей в Ереване международной конференции «Коренные народы Кавказско-Каспийского региона в свете научных реалий и фальсификаций» докладчик Тимур Магомедович Айтберов, выступающий с докладом «Аварцы Южного Кавказа: проблемы и перспективы».

Отметим, что на конференции выступали спикеры из Армении, России и Ирана.

По словам докладчика, несмотря на то что эта система письма не получила широкого распространения, тем не менее тот факт, что армянин был озадачен данной проблемой, является важным фило-софским заключением.

«Следует вспомнить также о фамилии Епископосян – это были супруги. В послевоенные годы (в 50-е гг.) они первыми подняли вопрос перед ЦК КПСС в письменной форме, что в Азербайджане

языки аварского и лезгинского народов подвергаются преследованиям. Сейчас об этом легко заявлять, однако в сталинские годы для озвучивания подобного вопроса нужно было быть не просто смелым человеком, но и очень мудрым. Мы, дагестанцы, также недавно с благодарностью об этом узнали», – подчеркнул Тимур Айтберов.

Напомним, помимо экспертов из Армении в международной конференции участвовали около 20 зарубежных экспертов и общественных деятелей, в том числе представители коренного населения Кавказско-Каспийского региона.

Panorama.am

«Горцарар»

Издается с июля 1999 г.

Автор проекта и учредитель –

Ваграм БЕКЧЯН

Главный редактор –

В. В. БЕКЧЯН

Գլխավոր խմբագիր՝

Վ. Վ. ԲԵՎՉՅԱՆ

ИЗДАТЕЛЬ

Издательский Дом

«ШАГАНЭ»

Лицензия серия ИД № 02313

Журнал зарегистрирован в Министерстве Российской Федерации по делам печати, телерадиовещания и средств массовых коммуникаций
Регистрационный номер
ПИ № 77-5015

Авторские материалы не рецензируются и не возвращаются. Переписку с читателями редакция не ведет. Мнение авторов может не совпадать с мнением редакции. Материалы со знаком **Ч** публикуются на правах рекламы. Редакция не несет ответственности за содержание рекламных объявлений.

Отпечатано

ОАО «Калужская типография стандартов» г. Калуга, ул. Московская 256.

Тираж 300 экз. Зак. № 628.

Территория распространения: Российская Федерация, страны СНГ, зарубежные страны.

Выход в свет: 20.01.2020

12+

Цена свободная.

Адрес издательства и редакции:

248001, г. Калуга,
ул. Суворова, 160.

Тел.: (4842) 56-59-29.

E-Mail: gortsarar@list.ru
факс (4842) 565-929,

www.gortsarar.ru

E-Mail: gortsarar@list.ru